

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

«Είναι ένα γήπεδο που βρέχεται και με στεγάζει»

**Αποχρώσεις της δεύτερης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς:
Οι περιπτώσεις των Μάρκου Μέσκου, Νίκου-Αλέξη
Ασλάνογλου και Χρίστου Λάσκαρη**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Στέφανος Καρακίτσος, ΑΕΜ 60030

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Σοφία Βούλγαρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κομοτηνή, 2022

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

«Είναι ένα γήπεδο που βρέχεται και με στεγάζει»

**Αποχρώσεις της δεύτερης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς:
Οι περιπτώσεις των Μάρκου Μέσκου, Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου και
Χρίστου Λάσκαρη**

Στέφανος Καρακίτσος, ΑΕΜ 60030

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης υποβλήθηκε στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης για την απόκτηση του τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών ειδίκευσης στη Νεοελληνική Φιλολογία

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Σοφία Βούλγαρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

2ο Μέλος: Ελισάβετ Αρσενίου, Καθηγήτρια

3ο Μέλος: Αθηνά Βογιατζόγλου, Καθηγήτρια

Κομοτηνή, 2022

**DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE
SCHOOL OF CLASSICS AND HUMANITIES
DEPARTMENT OF GREEK PHILOLOGY**

POSTGRADUATE COURSE
«TEXTS AND CULTURE»

MASTER DISSERTATION

**Nuances of the second post-war poetic generation:
The cases of Markos Meskos, Nikos-Alexis Aslanoglou and
Christos Laskaris**

Stefanos Karakitsos, Registration Number 60030

A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master in Modern Greek Philology, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

COMMITTEE OF EXAMINERS

Supervisor: Sophia Voulgari, Associate Professor

Member 1: Elisavet Arseniou, Professor

Member 2: Athina Vogiatzoglou, Professor

Komotini, 2022

Η έγκριση της παρούσας Διπλωματικής Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέως (παρ. 2 του άρθρου 202 του ν. 5343/1932)

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχω αναφέρει ή παραπέμψει σε αυτή, ρητά και συγκεκριμένα, όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων, είτε αυτές μεταφέρονται επακριβώς (στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κείμενα και Πολιτισμός» του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή: Η μεταπολεμική ποίηση.....	10
1.1. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά.....	10
1.2. Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά	11
2. Αποχρώσεις της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς.....	13
2.1. Μάρκος Μέσκος: Βιογραφικά	13
2.1.1. Η μνήμη ως διαμπερές τραύμα	15
2.1.2. Ο γενέθλιος τόπος και η φύση.....	19
2.1.3. Ο θάνατος.....	23
2.2. Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου: Βιογραφικά	28
2.2.1. Ο αυτιστικός ερωτισμός στο κλίμα της φθοράς και του θανάτου...29	
2.2.2. Ο γενέθλιος τόπος και ο χώρος ενός κοσμοπολίτη	33
2.2.3. Μια μουσική μες στην απόκοσμη σιωπή	37
2.3. Χρίστος Λάσκαρης: Βιογραφικά	40
2.3.1. Ο έρωτας ως στιγμιότυπο	41
2.3.2. Η εσωτερική μετανάστευση	43
2.3.3. Μορφές θανάτου μιας νεκροφανούς ποίησης	47
3. Συμπεράσματα	54
Βιβλιογραφία	56

Περίληψη

Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά θεωρείται λησμονημένη και αδικημένη από τη φιλολογική κριτική και έρευνα. Ο Γιώργος Αράγης αναφέρει γι' αυτήν: «Η δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά εξακολουθεί να βρίσκεται στο περιθώριο, και συνεπώς παραγνωρισμένη. [...] Η λογική της λογοτεχνικής κίνησης δέχεται ως σημαντικούς ποιητές μονάχα όσους από τους ζωντανούς είναι πολύ γνωστοί. Ταυτίζει, δηλαδή, την αξία με τη δημόσια επιφάνεια»¹. Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει μια περιδιάβαση σ' αυτήν την αχαρτογράφητη – τρόπον τινά – γενιά, επιλέγοντας να εξετάσει τρεις ποιητές που εντάσσονται σε διαφορετικές τάσεις ο καθένας, σύμφωνα με την κατάταξη του Κώστα Παπαγεωργίου.² Η πρώτη τάση, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και ο Μάρκος Μέσκος, αφορά μια ποίηση κοινωνικού χαρακτήρα, άμεσα συνυφασμένη με την ιστορική πραγματικότητα και το αίσθημα της ήττας. Η δεύτερη τάση σχετίζεται με στοιχεία υπαρξιακής αγωνίας και φόβου απέναντι στη φθορά και τον θάνατο, με τον Νίκο Αλέξη Ασλάνογλου ν' αποτελεί έναν από τους κύριους εκπροσώπους της. Τέλος η τρίτη τάση, όπου κατατάσσεται ο Χρίστος Λάσκαρης, διακρίνεται από αδιαφορία για το κοινωνικό περιβάλλον και προτίμηση για τη μοναξιά και τις στιγμές της καθημερινότητας. Στόχος της εργασίας είναι, μέσω της μελέτης τριών ανόμοιων από θεματική και αισθητική άποψη ποιητών, να εξαγάγουμε όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικά συμπεράσματα για τη δεύτερη μεταπολεμική γενιά και το συνολικό αποτύπωμα της στην ελληνική ποίηση.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

1. Μεταπολεμική ποίηση
2. Δεύτερη μεταπολεμική γενιά
3. Νεοελληνική Λογοτεχνία

---

¹ Ευαγγέλου Α., Αράγης Γ., *Δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά (1950-2012)*. *Ανθολογία*, Gutenberg, Αθήνα 2017, 77

² Βλ. Παπαγεωργίου Κώστας Γ., «Εισαγωγή. Η λογοτεχνική δεκαετία του 1960», στον τ. *Η ελληνική ποίηση*. *Ανθολογία – Γραμματολογία*, επιμ. Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Σοκόλης, Αθήνα 2002, 11-104.

Summary

The second post-war generation is considered forgotten and wronged by literary criticism and research. George Aragis says of her: "The second post-war poetic generation is still on the sidelines, and therefore ignored. [...] The logic of the literary movement accepts as important poets only those of the living are well known. That is, it identifies value with the public surface. " The present work will attempt a walk in this uncharted - somewhat - generation, choosing to consider three poets that fit into different trends each, according to the ranking of Kostas Papageorgiou. The first trend, including Markos Meskos, concerns a poetry of a social character, directly intertwined with historical reality and the feeling of defeat. The second trend is related to elements of existential anguish and fear of wear and death, with Nikos Alexis Aslanoglou being one of its main representatives. Finally, the third trend, where Christos Laskaris ranks, is distinguished by indifference to the social environment and a preference for loneliness and moments of everyday life. The aim of the work is, through the study of three thematically and aesthetically dissimilar poets, to draw as representative conclusions as possible for the second post-war generation and its overall imprint on Greek poetry.

KEYWORDS

1. Post war-poetry
2. Second post-war poetic generation
3. Modern Greek Literature

Στον Ηλία και τη Λουλού

1. Εισαγωγή: Η μεταπολεμική ποίηση

1.1. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά

Η πρώτη μεταπολεμική ποιητική γενιά³ στην Ελλάδα, η οποία αφορά ποιητές γεννημένους μεταξύ 1918 και 1928, αποτέλεσε, όπως είναι φυσικό, μία ποίηση άρρηκτα συνδεδεμένη με το ιστορικοκοινωνικό γίνεσθαι της εποχής της. Οι συγκεκριμένοι ποιητές, έζησαν σε μεγάλη ηλικία την Κατοχή και τον Εμφύλιο, ενώ πολλοί εξ αυτών στη συνέχεια βίωσαν διώξεις για τα πολιτικά τους πιστεύω. Τα βιώματα αυτά λοιπόν, έχουν καταστήσει τους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς «κληρωτούς της εποχής τους», όπως θα έλεγε και ο Σεφέρης. Η κοινή βιωματική αφετηρία, έχει δημιουργήσει κοινές συνισταμένες στην ποιητική τους, με τρεις τάσεις να είναι αυτές που κυριαρχούν. Η πρώτη, αφορά την κοινωνική-πολιτική ποίηση, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η ποίηση της ήττας. Σ' αυτή την ομάδα ανήκουν ποιητές όπως οι Μανόλης Αναγνωστάκης, Τίτος Πατρίκιος, Άρης Αλεξάνδρου, Μιχάλης Κατσαρός, Τάσος Λειβαδίτης, κ.α.. Πρόκειται για ποιητές που έχουν βιώσει την ήττα του εμφυλίου και έχουν υποστεί εξορία για ιδεολογικούς λόγους. Ο Μαρωνίτης⁴, αναφέρει πως «οι περισσότεροι από τους μεταπολεμικούς ποιητές έχουν εμπλακεί στα πολιτικά πράγματα του τόπου πολύ πιο δραστικά από τους πρόδρομους τους. Απόρροια αυτής της πολιτικής (συχνά και κομματικής) σύμπραξης τους είναι και η κατάργηση του αισθητικού διλήμματος της προηγούμενης γενιάς: αστράτευτη ή στρατευμένη τέχνη. Γιατί οι σημαντικότεροι μεταπολεμικοί ποιητές, άμεσα ή έμμεσα, είναι πολιτικοί ποιητές και η πλειοψηφία τους κατοικεί το χώρο της νεοελληνικής αριστεράς: παρακολουθεί από μέσα τις περιπέτειες και τις ταλαντεύσεις της». Η δεύτερη τάση, σχετίζεται με μία ποίηση υπαρξιακού χαρακτήρα, όπου κυριαρχεί η μεταφυσική αγωνία, το άγχος του σύγχρονου ανθρώπου, ο θάνατος, η μοναξιά και η ματαιότητα της ύπαρξης. Κύριοι εκπρόσωποι αποτελούν οι Μηνάς Δημάκης, Γιώργος Θέμελης, Γιώργης Κότσιρας, Σταύρος Βαβούρης κ.α.. Τέλος, η τρίτη ομάδα συγκεντρώνεται γύρω από μία νεοϋπερρεαλιστική ποιητική γραφή, εμπνεόμενη από τον υπερρεαλισμό του μεσοπολέμου, παρουσιάζοντας όμως διαφορές στη γλώσσα και τα θέματα. Σ' αυτήν,

³ Βλ. Μέντη Δώρα, *Μεταπολεμική πολιτική ποίηση. Ιδεολογία και ποιητική*, Αθήνα, Κέδρος, 1995 και Πολίτη Λίνου, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2015

⁴ Μαρωνίτης Δ.Ν., *Ποιητική και πολιτική ηθική. Πρώτη μεταπολεμική γενιά. Αλεξάνδρου-Αναγνωστάκης-Πατρίκιος*, Αθήνα, Κέδρος, 1995, 14-15.

εντάσσονται μεταξύ άλλων οι Νάνος Βαλαωρίτης, Έκτωρ Κακναβάτος, Δ.Π. Παπαδίτσας και Ε.Χ. Γονατάς. Πέρα όμως από τις διάφορες επιμέρους τάσεις που αναπτύσσονται στην μεταπολεμική ποίηση, ο Γ.Π. Σαββίδης⁵ εντοπίζει και μία συνολική επιρροή από τη Γενιά του '30. «Οι πρωτοποριακές ποιητικές εμπειρίες της Μεταπολεμικής Γενιάς οφείλονται κατά κύριο λόγο στη βαρυϊσκιωτη αιιθαλή Γενιά του '30: ο Σεφέρης, ο Εμπειρικός, ο Εγγονόπουλος, ο Ρίτσος, ο Ελύτης αμεσότερα, πιο απόμακρα ο Παπατσώνης και πιο οικεία ο Βρεττάκος, ο Γκάτσος και ο κύκλος του Κοχλία με ουράνιο κέντρο τον Σαραντάρη και γήινο τον Πεντζίκη, αποτελούν αμφίροπους πόλους έλξης και απώθησης, αναστολών και ανταγωνισμού. Σημαντική γοητεία ασκούν ο Καβάφης και ο Σικελιανός (όχι, νομίζω, ο Βάρναλης ή ο Καζαντζάκης ως ποιητές) και βέβαια το ίνδαλμα του Καρυωτάκη. Από τους παλαιότερους, θαρρώ πως μόνον ο Σολωμός και ο Κάλβος διαβάζονται με κάποια προσοχή — και ως ένα βαθμό το δημοτικό τραγούδι, κυρίως χάρη στον Λόρκα και τον λαϊκισμό της Αριστεράς». Βλέπουμε λοιπόν, πως η πρώτη μεταπολεμική γενιά δεν ενσωματώνει μόνο το ιστορικό της παρών αλλά συγκεράζει και το ποιητικό της παρελθόν, δημιουργώντας έτσι, το δικό της, μοναδικό αποτύπωμα στην ελληνική ποίηση.

1.2. Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά

Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά αφορά ποιητές που γεννήθηκαν μεταξύ 1929 και 1940, με το κλίμα μέσα στο οποίο μεγάλωσαν να διαμορφώνει και το γενικότερο αποτύπωμα τους στην ποίηση. «Τα παιδιά που γεννήθηκαν στη δεκαετία του τριάντα άρχισαν να παίρνουν συνείδηση του κόσμου μέσα στον Πόλεμο, στην Κατοχή και στην Αντίσταση. Μπήκαν στην εφηβεία τους στα χρόνια του Εμφύλιου και ανδρώθηκαν στη διάρκεια της μετεμφύλιας ψυχροπολεμικής περιόδου. Γνώρισαν την αναλαμπή του “1-1-4” και αμέσως μετά έζησαν το κλίμα της Εφτάχρονης Δικτατορίας και της Μεταπολίτευσης. Η Μεταπολίτευση τα βρήκε να υποσκελίζουν το μεσοστράτι της ζωής τους»⁶. Σχηματικά, σύμφωνα με των Κώστα Γ. Παπαγεωργίου⁷, χωρίζονται σε τρεις τάσεις. Η πρώτη τάση αφορά κοινωνικούς ποιητές, οι οποίοι έχουν επηρεαστεί από το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο της εποχής

⁵ Σαββίδης Γ.Π., «Το στίγμα της πρώτης μεταπολεμικής ποιητικής Γενιάς», στο *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία. Γραμματολογία*, επιμ. Αλέξανδρος Αργυρίου, τομ. Ε', Αθήνα, Σοκόλη, 2000, 626

⁶ Όπ. σημ. 1, 36

⁷ Βλ. σημ. 2

τους. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι Βύρων Λεοντάρης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Μάρκος Μέσκος, Πρόδορμος Μάρκογλου, Τάσος Πορφύρης, Ανέστης Ευαγγέλου κ.α.. Η δεύτερη τάση σχετίζεται με θέματα όπως αυτά της υπαρξιακής αγωνίας, της φθοράς, του θανάτου και της ερωτικής απώλειας. Κύριοι εκπρόσωποι αποτελούν οι Μάριος Μαρκίδης, Τάσος Δενέγρης, Βασίλης Καραβίτης, Κική Δημουλά, Ντίνος Χριστιανόπουλος, Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου κ.α.. Η τρίτη τάση τέλος, χαρακτηρίζεται από ποιητές, οι οποίοι μοιάζουν ανεπηρέαστοι από το κοινωνικό περιβάλλον και παρουσιάζουν αδιαφορία για τον περίγυρο. Σε αυτή εντάσσονται οι Νίκος Γρηγοριάδης, Δημήτρης Δασκαλόπουλος, Ρούλα Κακλαμανάκη, Ορέστης Αλεξάκης, Χρίστος Λάσκαρης, Αμαλία Τσακνιά κ.α.. Γενικότερα, αυτή η γενιά παρέμεινε χαμηλόφωνη και δεν επεδίωξε ποτέ μια συστηματική ομαδοποίηση. Ακόμα και τα λογοτεχνικά περιοδικά της εποχής δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν μια ενιαία φωνή⁸. Ο Γιώργος Αράγης σημειώνει πως «η δεύτερη μεταπολεμική γενιά, “καθώς βρέθηκε από νωρίς έξω από το ιστορικό παιχνίδι, δεν είχε καμιά δυνατότητα ομαδικής δράσης. Πράγμα που σημαίνει αναγκαστικά έλλειψη ομαδικής ζωής και μάλιστα σ’ όλα τα επίπεδα, όπως λ.χ. στο πνευματικό. Δεν είναι π.χ. τυχαίο ότι ποτέ δεν εκπροσωπήθηκε από ένα περιοδικό, μια κίνηση, μια δραστηριότητα με διάρκεια κλπ.”»⁹.

---

⁸ Για το λογοτεχνικό τύπο βλ. και Αρσενίου Ελισάβετ, *Νοσταλγοί και Πλαστουργοί. Έντυπα, κείμενα και κινήματα στη μεταπολεμική λογοτεχνία*, Αθήνα, Τυπωθύτω, 2003, 49-113

⁹ Όπ. σημ. 1, 37

2. Αποχρώσεις της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς

2.1. Μάρκος Μέσκος: Βιογραφικά

Ο Μάρκος Μέσκος¹⁰ γεννήθηκε το 1935 στην Έδεσσα, όπου και πέρασε τα παιδικά του χρόνια. Εκεί ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του και στη συνέχεια εργάστηκε στο εμπορικό κατάστημα του πατέρα του. Το 1965 μετέβη στην Αθήνα, όπου εργάστηκε ως γραφίστας σε διάφορα διαφημιστικά γραφεία των Αθηνών, καθώς και ως επιμελητής εκδόσεων. Σπούδασε στο τμήμα γραφικών τεχνών και διακόσμησης του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Σχολής Δοξιάδη, απ' όπου και αποφοίτησε το 1968. Έκανε την εμφάνιση του στα Γράμματα το 1956 στο περιοδικό *Επιθεώρηση Τέχνης*¹¹, με το ποίημα «Ειρήνη», χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο Κούλης Αυγερινός (ενίοτε είχε χρησιμοποιήσει και άλλα ψευδώνυμα, όπως Δημήτρης Γραμματικός και Πέτρος Μηλιώνης), ενώ από το 1957 είχε συνδεθεί με τη συντακτική ομάδα του περιοδικού *Μαρτυρίες* (μετέπειτα *Προτάσεις και Σημειώσεις*). Ακόμα, είχε εικονογραφήσει διάφορες ποιητικές συλλογές, όπως του Ηλία Κεφαλά και του Γιάννη Χρυσανθόπουλου. Το 1981 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου και υπήρξε συνιδρυτής της εκδοτικής ομάδας των «Χειρογράφων», ενώ παράλληλα από το 1987 έως το 1993 εργάστηκε ως υπεύθυνος των εκδόσεων της Α.Σ.Ε. Υπήρξε τακτικός συνεργάτης σημαντικών περιοδικών, όπως *Επιθεώρηση Τέχνης*, *Εφημερίδα των ποιητών*, *Καινούργια Εποχή*, *Νέα Εστία*, *Νέα Πορεία*, *Ο Λογοτέχνης*, *Μαρτυρίες*, *Σημειώσεις*, *Δεκαπενθήμερος Πολίτης*, *Αντί*, *Ελίτροχος*, *Το Δέντρο*, *Γράμματα και Τέχνες* κ.ά. Ασχολήθηκε κυρίως με την ποίηση, ενώ ποιήματα του έχουν μεταφραστεί σε αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά και σέρβικα. Το 1996 τιμήθηκε με το βραβείο ποίησης του περιοδικού *Διαβάζω* για τη συλλογή του *Χαιρετισμοί* (1995). Ακολούθησαν, το 2005 το βραβείο Καβάφη, το 2006 το βραβείο του Ιδρύματος Κώστα και Ελένης Ουράνη της Ακαδημίας Αθηνών για το σύνολο του ποιητικού του έργου, και το 2013 το Κρατικό Βραβείο Ποίησης για τη συλλογή *Τα λύτρα* (2012). Πέθανε στην Θεσσαλονίκη την 1η Ιανουαρίου 2019. Έργα του αποτελούν μεταξύ άλλων:

---

¹⁰ Βλ. Χατζηβασιλείου Βαγγέλης, «Μάρκος Μέσκος» στο *Η Ελληνική ποίηση: Ανθολογία - Γραμματολογία*, τόμος ΣΤ', επιμ. Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Αθήνα, Σοκόλη, 2002, 308-323 και Ζήρας Αλέξης, «Μέσκος, Μάρκος» στο *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Πατάκη, 2016, 1393-1394

¹¹ Τεύχος 13, 46

Ποίηση: *Πριν από τον Θάνατο*, Θεσσαλονίκη, εκδ. περ. *Νέα Πορεία*, 1958. *Μαυροβούνι*, Θεσσαλονίκη, ιδιωτική έκδοση, 1963. *Τα ανώνυμα*, Αθήνα, ιδιωτική έκδοση, 1971. *Άλογα στον ιππόδρομο*, Αθήνα, Ερμής, 1973. *Ιδιωτικό νεκροταφείο*, Αθήνα, ιδιωτική έκδοση (εκτός εμπορίου), 1975. *Τα ισόβια ποιήματα*, Αθήνα, Σημειώσεις, 1977. *Δώδεκα Μάηδες (12 τραγούδια με το ψευδώνυμο Δημήτρης Γραμματικός)*, Έδεσσα, περ. *Έδεσσαϊκά Χρονικά*, τ. 11, 1977. *Τα φαντάσματα της ελευθερίας*, Αθήνα, περ. *Σημειώσεις*, 1979. *Νεφέλη*, 1998. *Διαλογή, επιλογή 25 ποιημάτων από τις συλλογές Μαυροβούνι και Άλογα στον ιππόδρομο*, Αθήνα, Μουσικός Αύγουστος, 1981. *Άνθη στο καταραμένο φίδι*, ιδιωτική έκδοση, 1983. Αθήνα, Ύψιλον, 1986. Αθήνα, Νεφέλη, 1998. *Στον ίσκιο της γης*, Αθήνα, Ύψιλον, 1986. Αθήνα, Νεφέλη, 1998. *Τα δέοντα, μία επιλογή 1958-1990*, έκδοση Δήμου Έδεσσας, 1990. *Χαιρετισμοί*, Αθήνα, Ύψιλον, 1995. Αθήνα, Νεφέλη, 1999. *Ψιλόβροχο*, Αθήνα, Νεφέλη, 2000. *Ελεγείες*, Αθήνα, Ίκαρος, 2005. *Στον ενικό και πληθυντικό ψίθυρο*, Αθήνα, Νεφέλη, 2009. *Ποιήματα: Μαύρο Δάσος I*, συγκεντρωτική έκδοση, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2011. *Ποιήματα: Μαύρο Δάσος II*, συγκεντρωτική έκδοση, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2011. *Τα λύτρα*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2012. *Τα ποιήματα της σκάλας*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2013. *Συνηγορία ποιήσεως*, Αθήνα, Κίχλη, 2015. *Άλφα Βήτα: Ποιήματα*, Αθήνα, Κίχλη, 2015. *Στην όχθη του παραδείσου*, Αθήνα, Το ροδακίό, 2016. *Όνειρα στον Άδη*, Αθήνα, Το ροδακίό, 2018. *Πεζογραφία: Παιχνίδια στον Παράδεισο*, Αθήνα, ιδιωτική έκδοση, 1978. Θεσσαλονίκη, Χειρόγραφα, 1990. Αθήνα, Νεφέλη, 1998. *Κομμένη γλώσσα*, Αθήνα, Έρασμος, 1979. Αθήνα, Νεφέλη, 1997. *Μουχαρέμ*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999. *Το φωτοστέφανο του νεωτέρου Αγίου Βοδενιώτη του λαϊκού*, ιδιωτική έκδοση, 2002. *Νερό Καρκάγια: Πεζογραφήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 2005. *Πεζογραφήματα, συγκεντρωτική συλλογή διηγημάτων*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2013. *Εν Βοδενούς: Κείμενα Εκτός Εμπορίου απο την ενδοχώρα της Έδεσσας*, έκδοση Δήμου Έδεσσας, 2016.

2.1.1. Η μνήμη ως διαμπερές τραύμα

Σπαρταρούν οι μνήμες / ψάρια στο δίχτυ έξω από το νερό¹².

Η ποίηση του Μάρκου Μέσκου, είναι αδιαμφισβήτητα, μια βιοματική ποίηση, συνειδητοποιημένη, που γνωρίζει τις ρίζες της και ενσωματώνει το ιστορικό παρελθόν μέσα από την αποκρυσταλλωμένη μνήμη του ποιητή. Η Μαρία Ψάχου αναφέρει ότι «από την αρχή της ποιητικής του πορείας η παρουσία της μνήμης ανιχνεύεται ως ένας τρόπος βίωσης της Ιστορίας ως συλλογικού βιώματος διαμεσολαβημένου ή άμεσου, αλλά και ατομικού, που κατοχυρώνει τον ουσιαστικό τρόπο ύπαρξης του ανθρώπου μέσα στο χρόνο, συνιστώντας στάση ζωής και πολιτικής και ποιητικής ηθικής»¹³. Παρ' ότι ο Μέσκος ανήκει στη δεύτερη μεταπολεμική γενιά και ζει τα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου ως παιδί και μετέπειτα έφηβος, δε μένει ασυγκίνητος, ούτε επιθυμεί να αποτινάξει από πάνω του όσα συνέβησαν εκείνη την ταραγμένη δεκαετία. *Όταν η μνήμη ξεθωριάζει πήγαινε κατά το χωριό¹⁴*, αναφέρει στις *Ελεγείες*, αλλά ήδη από την πρώτη του κιόλας συλλογή, *Πριν από τον Θάνατο*, το 1958, διακρίνεται η διάθεση του να διατηρήσει ζωντανό το ιστορικό βίωμα.

Η συλλογή ξεκινάει με το χαρακτηριστικό ποίημα *Ειρήνη¹⁵*, όπου αναφέρει: *ο πιο αδύνατος της δοξασμένης Μεραρχίας / πνίγηκε χτες στο ποτάμι / προσπαθώντας / να σώσει ένα εχτρό του πληγωμένο / που φώναζεν: - Ειρήνη... Ειρήνη...*. Στο συγκεκριμένο ποίημα, ο Μέσκος, δε στέκεται μόνο στη φρίκη του πολέμου και το τραγικό του θανάτου αλλά εστιάζει στα πρόσωπα, σ αυτούς που ντύθηκαν ακούσια πρωταγωνιστές στην πρώτη γραμμή. Ο τίτλος της συλλογής εξάλλου (*Πριν από τον Θάνατο*), είναι εκεί για να τονίσει την αξία της Ζωής, και την αέναη προσπάθεια του ανθρώπου για ένα καλύτερο μέλλον σε ένα βαλλόμενο περιβάλλον. Τα πρόσωπα του Μέσκου ζητούν Ειρήνη και είναι διατεθειμένα να πεθάνουν γι' αυτή, νιώθουν θύματα της Ιστορίας, είτε καταλήξουν στους καταλόγους των θυμάτων, είτε όχι. Παράλληλα όμως, στέλνουν και ένα ελπιδοφόρο μήνυμα, καταφέροντας να αποτινάξουν από πάνω τους το μίσος, διατηρούν τον ανθρώπινο χαρακτήρα τους, χωρίς να επιτρέπουν

¹² Μέσκος Μάρκος, *Ποιήματα Μαύρο Δάσος I*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2011, 94

¹³ Ψάχου Μαρία, «Ποιος θα μπλοκάρει τις νοσταλγίες; Η ελεγεία της μνήμης στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 2013, 140

¹⁴ Μέσκος Μάρκος, *Ποιήματα Μαύρο Δάσος II*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2011, 255

¹⁵ Όπ. σημ. 12, 15

στους εαυτούς να εξελιχθούν σε φονικές μηχανές. Στο ποίημα *Αξιωματικός*¹⁶ από την άλλη, ο ποιητής, περνάει από τη θέση του αφηγητή σε αυτή του κεντρικού ήρωα, αντιπαραβάλλοντας στο παιδικό του όνειρο να γίνει αξιωματικός, την σκληρή πραγματικότητα του πολέμου όπως αυτός τον έχει γνωρίσει: *Μα τώρα που γνωρίζω τι σημαίνουν τα παράσημα, / τ' αστέρια πάνω στις επωμίδες, τώρα που γνωρίζω / τι σημαίνουν οι γυαλισμένες μπότες, τι σημαίνουν / τα σπιρούνια και οι ματωμένες σάλπιγγες, / προτιμώ να 'μαι βοσκός με τα γελάδια / όλη μέρα, βρέχει χιονίζει, στο δάσος....* Το παιδικό όνειρο συνθλίβεται μπροστά στη ωμή αλήθεια της μάχης, που όντας παιδί είναι αδύνατο να αντιληφθεί. Το ένδοξο αξίωμα του αξιωματικού έρχεται σε αντίθεση με το ταπεινό επάγγελμα του βοσκού, που παρουσιάζεται ως μια διέξοδος ξεγνοιασιάς και επανένωσης του ανθρώπου με τη φύση.

Παρατηρούμε ότι η ποίηση του Μέσκου, διακρίνεται περισσότερο από ένα αντιπολεμικό κλίμα και λιγότερο από μια ιδεολογική έκφραση της ήττας της Αριστεράς. Η αγωνία του ποιητή να εκφράσει το αντιπολεμικό του μήνυμα είναι έκδηλη στην *Αμηχανία ζωγράφου*¹⁷ με τους καταληκτικούς στίχους: *(Λέω ν' ανοίξω μια πληγή στο γόνατό μου / να βάλω αίμα στην πληγή του στρατιώτη - / να με πιστέψετε!...)*. Είναι τέτοια η προσπάθεια του να μεταφέρει στον αναγνώστη με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο τι σημαίνει πόλεμος, που δηλώνει διατεθειμένος να αυτοτραυματιστεί για χάρη της πειστικότητας ενός έργου τέχνης. Και πράγματι αυτή είναι η στάση του εξ Εδέσσης ορμώμενου ποιητή, καθ' όλα τα χρόνια της ποιητικής του δημιουργίας, έτοιμος να αυτοτραυματιστεί ψυχικά για να μεταφέρει το ιστορικό βίωμα του. «Ποιητής που έχει επωμιστεί αυτόκλητα το βαρύ έργο να διασώσει όλα όσα η μνήμη κατέγραψε, όλα όσα κινδυνεύουν να χαθούν, ακόμη και με προσωπικό ψυχοσωματικό κόστος»¹⁸, σημειώνει εύστοχα η Μαρία Πολίτου.

Είναι λοιπόν, αυτή η τραυματισμένη του μνήμη που επιθυμεί να διασώσει, και που ταυτόχρονα όμως, την κουβαλά παντού μαζί του και είναι τελικά αδύνατο να ξεφύγει από αυτή. Χαρακτηριστικό το ποίημα *Επαρχιακό γήπεδο*¹⁹, όπου αναφέρει: *Κόπηκε στα δυο η ζητωκραυγή μου όταν θυμήθηκα / πως στο ίδιο μέρος του γηπέδου είχαν ξαπλώσει / είκοσι εννιά ολόγυμνα πτώματα / χωρίς κεφάλια....* Το γήπεδο μπορεί

---

¹⁶ Οπ. σημ. 12, 16

¹⁷ Οπ. σημ. 12, 18

¹⁸ Πολίτου Μαρία, «Από τα μονοπάτια της μνήμης στη γενέθλια γη του Μάρκου Μέσκου», στο *Μικρόν εγκόλπιον για τον ποιητή Μάρκο Μέσκο*, επιμ. Ριζάκης Κ.Θ., Αθήνα, Εκδόσεις του Φοίνικα, 2018, 155

¹⁹ Οπ. σημ. 12, 33

να θεωρείται ως ένα μέρος διασκέδασης και εξαγνισμού, εδώ όμως αδυνατεί να προσφέρει στον ποιητή θετικά συναισθήματα. Η θύμηση που επιστρέφει, διακόπτει βίαια τη ζητωκραυγή του και μας αποκαλύπτει όχι μόνο μια μακάβρια εικόνα, αλλά και μια διαφορετική χρήση του γηπέδου. Από αγωνιστικός χώρος, χώρος εκτέλεσης και από την απόλυτη έκσταση του πανηγυρισμού, στη φρίκη του θανάτου. Η μνήμη που συνεχώς επανέρχεται σ' αυτές τις εικόνες, δεν δηλώνει μόνο την αδυναμία διαφυγής από αυτή, αλλά και τη συσχέτιση τόπων και σημείων με τα γεγονότα του Εμφυλίου.

«Ο χώρος μέσα στον οποίο κινείται ο ποιητής είναι ο οικείος χώρος του, ο των παιδικών και εφηβικών χρόνων, φορτωμένος, τόσο πολύ από τα γεγονότα που γεμίζουν μια συγκεκριμένη εποχή. Έτσι είναι αδιανόητο το ν' αποσπάσουμε το χώρο απ' τη μνήμη, όμως παράλληλα το ποιητικό σώμα δεν τοποθετείται σε οστεοφυλάκιο, αντίθετα επεκτείνεται και στο τώρα, σ' αυτό που βιώνει ο ποιητής. Πολλές φορές και στο επέκεινα»²⁰. Ένα ακόμα παράδειγμα συσχέτισης χώρου και μνήμης αποτελεί η λίμνη της Καστοριάς στο *Ψιλόβροχο*, όπου αναφέρει: *Στοιχείωσε η λίμνη από τότε. / Μάρτυρας αθέατος ο βουκόλος περαστικός πρωί / έγραψε τη φρίκη στο μυαλό του: / ταραχή φωνές κραυγές κλάματα βογγητά, ύστερα σπασμοί / (ήσαν εικοσιδυό οι γυναίκες) / [...] Εκεί ο γόνος μυστήριος / στοιχείωσε τη λίμνη και οι ψαράδες απορόντας / μαζεύουν στα δίχτυα μόνον κόκκαλα – χάθηκαν τα ψάρια!*²¹ Βλέπουμε λοιπόν, ότι για τον ποιητή, η λίμνη θεωρείται πλέον στοιχειωμένη, ένα ζωντανό νεκροταφείο, άμεσα συνυφασμένο με τον Εμφύλιο.

Ο Σαράντος Παυλέας μιλάει για στίχους «που στέκουν σαν χρονικό, σα μαρτυρία απολιθωμένη έτσι που να θυμίζουν ένα πετρωμένο άνθος²²». Ο χρόνος μοιάζει να έχει σταματήσει σε αυτά τα ποιήματα, με το θάνατο να έχει σκορπίσει τα πάντα στο διάβα του. Ο Μέσκος σε όλη την ποιητική πορεία του επανέρχεται σε αυτές τις εικόνες συστηματικά, σαν ένα τραύμα που μένει ανοιχτό, σαν μια πληγή που δε λέει να κλείσει. Πολύ σωστά ο Θανάσης Θ. Νιάρχος επισημαίνει πως «δε γράφει κανείς ποίηση σ' αυτό τον τόπο παρά αν έχει νοιώσει τα πράγματα με τη

²⁰ Φωτεινός Θ. Κώστας, «Μάρκος Μέσκος: Οι σταθερές μιας ποίησης», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 137

²¹ Οπ. σημ. 3, 139

²² Παυλέας Σαράντος, «Μάρκου Μέσκου: "Πριν από το θάνατο". Ποιήματα», περ. *Νέα Πορεία*, τχ. 44, 349

σάρκα του²³». Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της προσωπικής εμπλοκής του ποιητή και της συναισθηματικής του φόρτισης αποτελεί η *Εξομολόγηση*²⁴, όπου γράφει χαρακτηριστικά: *ποτέ δε θα με καταλάβεις μάνα / γιατί δε δάγκωσα τα χείλια της αγάπης μου / αφού δε βρήκα τόσα χρόνια τ' άσπρα σεντόνια / ν' απλώσω ή να τυλίξω το ματωμένο μου ποίημα....* Ο εξομολογητικός τόνος καθηλώνει σε μια ποίηση που παραμένει ματωμένη για χρόνια, αφού δεν έχει βρεθεί ο τρόπος για να σταματήσει η επίμονη αιμορραγία. Μια αιμορραγία που αποτελεί καθώς φαίνεται τη γενεσιουργό αιτία της ποίησης του Μέσκου. Εξάλλου στη συλλογή *Άλογα στον ιππόδρομο*, εκφράζει ξεκάθαρα την άποψη του για την Ποίηση, με το μύθο *όταν είμαστε λυπημένοι / γράφουμε ποιήματα*²⁵.

*Στο βουρκωμένο πένθος του μοιρολογιού ποτέ μη λείπει, έστω και υποδόρια, το ιστορικό-κοινωνικό στοιχείο· εκείνο μάτωσε, εκείνο δικαίωσε τη ζωή του αναχωρήσαντος*²⁶, γράφει στη *Συνηγορία Ποιήσεως*²⁷ και αυτή την άποψη την κράτησε ευλαβικά σε κάθε ποιητική του απόπειρα. Αναφέραμε παραπάνω πως η ποίηση του Μέσκου διακρίνεται περισσότερο από έναν αντιπολεμικό χαρακτήρα παρά από έναν ιδεολογικό. Αυτό βέβαια, δε σημαίνει πως απουσιάζει η άποψη του για την ήττα της Αριστεράς και τα θύματα του Εμφυλίου. Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος αναφέρει πως «υπάρχει όμως μια ομάδα [...], η οποία, δείχνοντας ιδιαίτερη ευαισθησία στον κοινωνικό πόνο, ζει στον απόηχο της ήττας του λαϊκού κινήματος και συσπειρώνεται γύρω από τα περιοδικά *Μαρτυρίες* καταρχήν (1962-1966) και *Σημειώσεις* στη συνέχεια (1973 κ. ε.). Σ' αυτήν την ομάδα [...], ανήκει κι ο Μάρκος Μέσκος, ο οποίος συνδέθηκε στενότερα μαζί της στα χρόνια 1965-1981 που έζησε στην Αθήνα²⁸». Με το Μέσκο ενταγμένο λοιπόν σ' αυτή την ομάδα, παρατηρούμε περισσότερα ποιήματα με ιδεολογικό πρόσημο, όπως παραδείγματος χάριν στα *Ανώνυμα* (1971) όπου γράφει: *Έρχονται οι τρομερές νύχτες / βαθιά τα τύμπανα και οι τρομπέτες / από τα τείχη και μπρος / και πίσω νεκροί – νεκροί που*

---

²³ Νιάρχος Θ. Θανάσης, «Μάρκος Μέσκος: "Διαλογή", Μουσικός Αύγουστος 1981», περ. *Η Λέξη*, τχ. 10, 811

²⁴ Οπ. σημ. 12, 38

²⁵ Οπ. σημ. 12, 117

²⁶ Μέσκος Μάρκος, *Συνηγορία Ποιήσεως*, Αθήνα, Κίχλη, 2015, 21

²⁷ Δεν πρόκειται για ποιητική συλλογή αλλά για ένα βιβλίο σημειώσεων και στοχασμού γύρω από την Ποίηση.

²⁸ Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, «Μάρκος Μέσκος. Πλήρης από σκοτωμένα πουλιά», στο *Πρακτικά εικοστού δεύτερου συμποσίου Ποίησης. Τα ποιήματα που αγαπήσαμε*, επιμ. Σκαρτσής Σ. Λ., Σκαρτσή Ε., Πάτρα, Περί Τεχνών, 2004, 180-181

αγαπήσαμε ή / θ' αγαπήσουμε ξανά / με τα κλωνιά και τ' άγριο χόρτο²⁹. Οι νεκροί που παρουσιάζονται με τα κλωνάρια και τα άγριο χορτάρι μας φέρνουν στο νου τους στίχους του ποιητή της Α' μεταπολεμικής γενιάς, Έκτορα Κακναβάτου στο ποίημα *Ορτύκι, Γενιά του αγριόχορτου / έχεις ακόμα μάκρος*³⁰. Αλλά και στο *Ιδιωτικό νεκροταφείο* (1975), βλέπουμε τέτοιες αναφορές: *Το χάραμα γλώσσα κομμένη / του αγέρα ακίνητα κλαδιά / σημάδεψαν καλά στην καρδιά - / τέσσερις σύντροφοι σκοτωμένοι*³¹. Είναι ξεκάθαρο λοιπόν, πως ο Μέσκος, βλέπει τον εαυτό του ενταγμένο σ' αυτή την ομάδα, κάνοντας λόγο για σκοτωμένους συντρόφους, και δε μένει μόνο στο κομμάτι της προσωπικής μνήμης και της φρικαλεότητας του πολέμου, όπως στις πρώτες συλλογές. Σε μια από τις τελευταίες ακόμη, *Στον ενικό και πληθυντικό ψίθυρο*, αναφέρεται στο συλλογικό όραμα της Αριστεράς: *Τραγούδια μέσα στη νύχτα βήματα στο κενό / όχι η νοσταλγία της Ουτοπίας αλλά ο απελπισμένος Έρωτας της / Ουτοπίας – κάποιος ήχος*³². Η ουτοπία, η οποία εν τέλει δεν ήρθε ποτέ, παρέμεινε ένας απελπισμένος έρωτας, ανεκπλήρωτος αλλά ταυτόχρονα και μακρινός. Ο ποιητής δεν αφήνει χώρο για νοσταλγία, στοχάζεται το παρελθόν, κλείνοντας παράλληλα το μάτι στο μέλλον. Η ποίηση του Μέσκου, δεν ξεχνά τα περασμένα, δε λησμονεί όσα η ατομική και συλλογική μνήμη κατέγραψε, αλλά την ίδια στιγμή δεν παραμένει δέσμια της, δεν μοιρολατρεί, ατενίζοντας το παρόν και το μέλλον.

2.1.2. Ο γενέθλιος τόπος και η φύση

*Ένα δέντρο κι εγώ στη βουή του δάσους*³³.

Μιλώντας για την ποίηση του Μάρκου Μέσκου, το πρώτο πράγμα που μας έρχεται στο νου δεν είναι κάποια ποιητική συλλογή, ένα ποίημα, ή κάποιος στίχος αλλά δεκάδες εικόνες. Εικόνες δυνατές, ζωντανές, βγαλμένες κατά κύριο λόγο από το γενέθλιο χώρο του, τη Μακεδονική γη. Το φυσικό τοπίο δε συνοδεύει την ποίηση του, δεν λειτουργεί συμπληρωματικά αλλά συνεκτικά. Η σχέση ανθρώπου – φύσης είναι ιδιαίτερος στενή και έντονη στα ποιήματα του, όχι όμως με έναν ταξιδιωτικό χαρακτήρα αλλά με ένα χαρακτήρα πλήρης εναρμόνισης του ανθρώπου με το φυσικό

²⁹ Οπ. σημ. 12, 86

³⁰ Κακναβάτος Έκτορας, *Ποιήματα 1978 – 1987*, τομ. Β', Αθήνα, Άγρα, 1990, 44

³¹ Οπ. σημ. 12, 172

³² Οπ. σημ. 14, 273

³³ Οπ. σημ. 12, 111

περιβάλλον «Στον Μέσκο, η ίδια η φύση περνάει μέσα στους ανθρώπους του. Όπως ο ίδιος την αγκαλιάζει, την συμπεριλαμβάνει και την ενσωματώνει ολόκληρη, έτσι αυτή βγαίνει ενιαία ως αποτέλεσμα στον τόπο και στους ανθρώπους του. Πρόκειται για μια αλληλοδιείσδυση ανθρώπου – φύσης όπου "ο άνθρωπος αντιλαλεί τις πράξεις της φύσης": Ο Μάρκος δεν κατάγεται από το Καϊμακτσαλάν είναι το Καϊμακτσαλάν³⁴», σημειώνει ο Μιχάλης Μπαρτσίδης. Ενδεικτικό παράδειγμα οι στίχοι από τη *Μικρή ευτυχία*³⁵: *αγαπάω τον κόσμο, πονάω για τον κόσμο / [...] δακρύζω από χαρά όταν πυρπολεί τα δέντρα / το ερωτιάτικο αηδόνι, / δακρύζω από τη λύπη που σταμάτησε / στη ράχη του χελιδονιού, / χαίρομαι την αυγή, θλίβομαι τη δύση....* Αλλά και από τη *Συντροφιά*³⁶: *...Καμιά φορά / πως ξεπηδάει η σύμπτωση! Εκεί λοιπόν / στο ξέφωτο η βαλανιδιά. Τα φύλλα / της βαλανιδιάς με τα κλωνιά / κι αέρι και σκιά και μοιρολόι και μάνα - / κανείς, κανείς μην πει πως είναι μόνος.*

Ο Μέσκος συμπορεύεται με τη φύση, συνδιαλέγεται μαζί της και νιώθει ένα με το περιβάλλον. Έτσι δεν αισθάνεται ποτέ μόνος, ποτέ αποκομμένος, κάθε φορά που βρίσκεται κοντά σε έναν πνεύμονα ζωής, όπως είναι ένα δέντρο. Αυτή η στενή σχέση του με τη φύση, εκπορεύεται εν πολλοίς από το γενέθλιο χώρο του. Η Ιωάννα Ναούμ αναφέρει για αυτό το ζήτημα: «στην περίπτωση του Μέσκου, έχουμε να κάνουμε με ένα εξαιρετο δείγμα λογοτέχνησης του γενέθλιου τόπου, ή Heimatliteratur, όπως επικράτησε στη συγκριτολογική γλώσσα· λογοτεχνία της ιθαγένειας, θα τη λέγαμε, μόνον που, εν προκειμένω, ο γενέθλιος τόπος ξανοίγεται στο χώρο και στο χρόνο³⁷». Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε πως η φυγή του Μέσκου από την Έδεσσα αποτελεί ένα σημείο καμπής για την ποίηση του.

Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος μιλάει για ένα ποιητικό έργο μοιρασμένο στα δύο: «Η αρχική φάση περιλαμβάνει τις δυο πρώτες συλλογές και αντιστοιχεί στην περίοδο κατά την οποία ο ποιητής ζει στο γενέθλιο τόπο, ενώ η δεύτερη, από *Τα ανώνυμα* και πέρα, τις υπόλοιπες, οι οποίες καλύπτουν την εποχή που ο ποιητής ζει μακριά από την Έδεσσα, στα μεγάλα αστικά κέντρα, της Αθήνας πρώτα και της

---

³⁴ Μπαρτσίδης Μιχάλης, «Ο κοινωνικός λυρισμός στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», στο *Μέσκος Μάρκος, Πολύεδρον, προσεγγίσεις του ποιήματος*, επιμ. Κώστας Ριζάκης, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2014, 101-112

³⁵ Οπ. σημ. 12, 28

³⁶ Οπ. σημ. 12, 129

³⁷ Ναούμ Ιωάννα, «Η ποίηση του Μάρκου Μέσκου: το θρόισμα της γλώσσας ενός μεθόριου τόπου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 92

Θεσσαλονίκης ύστερα³⁸». Η πρώτη αυτή περίοδος λοιπόν, χαρακτηρίζεται από εικόνες ρεαλιστικές, άλλοτε παρμένες από την καθημερινότητα της επαρχίας και άλλοτε από το επιβλητικό φυσικό τοπίο: *Σούροπο. Το γελάδι μουκανίζει / από την ποταμιάν ακόμα στο μοςχάρι. / Να 'ρχονταν η μάνα μου / να 'ρχονταν η μάνα έτσι απ' τα χωράφια...*, γράφει στην *Πείνα*³⁹, αλλά και στη *Μνήμη*⁴⁰, *Πάνω από τα Βοδενά / περνάει ο δρόμος της Σωτήρας. / Ήσυχοι λόφοι, άγριο φαράγγι πιο ψηλά / το καστανό χρώμα της κερασιάς είναι νιόσκαφτο / εδώ η χλόη του σταριού εκεί χορεύει / ανθισμένα η δαμασκησιά, γελάδια πάλι στην πλαγιά / κατά το Πάικο μια φοράδα ασέλωτη / βιτσιίζει τον αέρα...* Η μακεδονική γη, στην οποία μεγάλωσε, δεν αποτελεί απλά πηγή έμπνευσης αλλά στοιχείο διαμόρφωσης του ποιητικού - και όχι μόνο - χαρακτήρα του. Τα παιδικά χρόνια στην επαρχία υπήρξαν καθοριστικά για το Μέσκο, επιβεβαιώνοντας τρόπον τινά και τη φράση του Νίκου Χουλιαρά, «πατρίδα μου [...] είναι τα παιδικά μου χρόνια⁴¹». Στο *Προς του αλεξιπρωτιστές όλων των εποχών*⁴², αναφέρει την άποψη του για τα παιδικά χρόνια: [...] *λίγα τα ψωμιά μου, άλλο φως / δεν υπάρχει πάρεξ των παιδικών χρόνων εκείνο / που μιλούσε με τη σελήνη με τους γρύλους με τη σιγή.* Αυτό το φως των παιδικών χρόνων, υπήρξε οδηγός σε όλη την ποιητική του πορεία, επιτρέποντας του να παραμείνει ηθικά ακέραιος, διατηρώντας εκείνη την άδολη παιδική ματιά. Ο Θεοδόσης Πυλαρινός γράφει για την παιδική ηλικία: «Η παιδική ηλικία, για να το εκφράσουμε αλλιώς, αποτελεί τόπο για το Μέσκο, γειτονιές με απεριόριστα όρια, είναι πεδίο δράσης· είναι η Έδεσσα του παιδικού παραδείσου· τα Βοδενά, πάλι, η ίδια πόλη με το άλλο της όνομα, συνιστούν χρόνο, ταξίδι εν εξελίξει, ως ερατεινή παιδική ηλικία⁴³».

Η φυγή από την Έδεσσα θα σηματοδοτήσει μια νέα ποιητικά – και όχι μόνο – εποχή για το Μέσκο, όπως σημειώσαμε και παραπάνω. Παρατηρείται μια μικρή μετατόπιση στα θέματα, αλλά κατά κύριο λόγο αυτό που αλλάζει είναι ο τρόπος προσέγγισης των ίδιων θεμάτων. Το αστικό περιβάλλον εισβάλλει βίαια στη ζωή του ποιητή και το επαρχιακό φυσικό τοπίο δίνει τη θέση του στη μεγαλούπολη. Η καθημερινή αλληλεπίδραση με τη φύση παύει να υφίσταται και μετατρέπεται σε ανάμνηση. Η βιομηχανοποιημένη πόλη τού δημιουργεί την ανάγκη να

³⁸ Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, *Ματιές ενόλω*, Αθήνα, Σοκόλης, 2003, 131

³⁹ Οπ. σημ. 12, 45

⁴⁰ Οπ. σημ. 12, 47

⁴¹ «Ζωή ο μεγαλύτερος σκηνοθέτης», συνέντευξη στον Μιχαήλ Μήτρα, περ. *Δε(κατα)*, τχ. 43, 17

⁴² Οπ. σημ. 14, 111

⁴³ Πυλαρινός Θεοδόσης, «Τόποι, τοπία και ουτοπία: η αδιάσπαστη ενότητα του χωροχρόνου στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3297

επανασυστηθεί: *Το σχεδιάγραμμα καταγωγής φυσιολατρικό: / Στο Βέρμιον η λίμνη του Οστρόβου / πλήρης από σκοτωμένα πουλιά. / Αν πάρεις το δρόμο της Κέλης / πληγές απ' τον καημό του κλέφτη. / Ο κάτω δρόμος σγουρός / από τις καστανιές - / στο χάνι του Μουχαρέμ και στ' όνειρο της Στάνκαινας - / φύλακες αμέτρητοι καταπόδι⁴⁴. Οι εικόνες επιστρέφουν, μόνο που του τώρα επιστρέφουν σαν μνήμες με νοσταλγικό χαρακτήρα: Στις όχθες του Βόδα κοιμούνται τα πουλιά / κοτσύφια και αηδόνια και μικροπούλια ένα σωρό / σιμά η σίτα της ιτιάς με τα χρυσά κλωνιά / έλα να βρεις τον αναστεναγμό σου⁴⁵. Το νέο περιβάλλον έρχεται σε αντιπαράθεση με το γενέθλιο χώρο, η πόλη μοιάζει ασφυκτική: Ρετιρέ, φωταγωγός, ασανσέρ / αντένες στο ύψος των πολυκατοικιών / κοινόχρηστα, θυρωροί, σκουπίδια [...] πάλι στα διαμερίσματα 3x4 / - είναι καλό έχει και καλοριφέρ / κι αυτό το παράθυρο [...] το γραφείο κηδειών αδίκως με καρτερεί / αδίκως τα δημόσια ουρητήρια – τι όνειρο / τι όνειρο φριχτό φίλε μου!⁴⁶. Η στείρα αστική καθημερινότητα προκαλεί μια απέραντη θλίψη, μια ειρωνική απάθεια: Άνεμος φυσάει το μέτωπο μου / κρύα τα μάτια στο κενό. / Αν ξημερώσει ο ήλιος το πρωί / μη λησμονήσω / τα κοινόχρηστα στον θυρωρό⁴⁷.*

Η μοναξιά κυριαρχεί και η νοσταλγία για την ιδιαίτερη πατρίδα του εντείνεται: *Δεν μπορώ τη μοναξιά / νερό και ψωμί στα μερόνυχτα να μου μοιράζει. / Θέλω τους ήχους από τις όχθες ή το πολύ πολύ / ένα πουλάκι στο αυτί μου⁴⁸, γράφει στο ποίημα Μοναχός, αλλά και στο Άλογο, [...] Αχ! πόλη / που με γέννησες δεν μ' ακούς, κάθε νύχτα χτυπώ τα τείχη σου / μα οι φύλακες δεν μου ανοίγουν. Γυρίζω πίσω κόβω κλαρί / πιάνω τραγούδι να σκεπαστούν τα δάκρυα⁴⁹. Το ίδιο επιτακτική πλέον και η ανάγκη για οξυγόνο: *μια μέρα, θα βγάλω τους στίχους στον δρόμο / ν' αναπνεύσουν / τα πράσινα φύλλα⁵⁰. Οι επιταγές της σύγχρονης ζωής έρχονται σε αντιπαραβολή με το πρωτόγονο στοιχείο της φύσης, εγείροντας και ζήτημα ταυτότητας. Η Βάσω Οικονομοπούλου δίνει μια άλλη διάσταση σε αυτό το δίπολο: «Ο ποιητής εξυψώνει συνεχώς στην ποίηση του το αρχέγονο (primitive) στοιχείο έναντι του πολιτισμένου (civilized) κόσμου, κάτι που αντιστοιχεί στη διάκριση ανάμεσα στην παιδική και την ενήλικη ζωή. Ο πρωτόγονος άνθρωπος, αλλά και το παιδί διατηρούν ένα κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα: ζουν κοντά στη φύση, χωρίς να**

⁴⁴ Οπ. σημ. 12, 87

⁴⁵ Οπ. σημ. 12, 95

⁴⁶ Οπ. σημ. 12, 138

⁴⁷ Οπ. σημ. 12, 112

⁴⁸ Οπ. σημ. 12, 142

⁴⁹ Οπ. σημ. 12, 132

⁵⁰ Οπ. σημ. 12, 101

είναι μολυσμένοι από τις πόλεις, που μειώνουν την ευαίσθητη αντίληψη και προκαλούν ηθική φθορά⁵¹». Ο Μέσκος διατηρεί ή τουλάχιστον επιχειρεί να διαφυλάξει εκείνη την παιδική αθωότητα, την οποία έχει συνδυάσει με την τοπογραφία της ιδιαίτερης πατρίδας του. Ο Νίκος Λάζαρης εντοπίζει, πολύ εύστοχα κατά την άποψη μας, τους δύο θεματικούς άξονες πάνω στους οποίους στηρίζεται η ποίηση του Μέσκου: «Η αναζήτηση ενός βαθύτερου εαυτού και μιας χαμένης αθωότητας, μέσω της επανασύνδεσης με το αγνό, πρωτογενή κόσμο των στοιχείων της φύσης· και η αγωνία μιας ιδιαίτερα ευάλωτης ανθρώπινης συνείδησης, η οποία, αποκομμένη από τις ρίζες και το βιωμένο παρελθόν της, αδυνατεί να προσαρμοστεί στο άφιλο, τεχνοκρατικό, ισοπεδωτικό περιβάλλον των συγχρόνων μεγαλουπόλεων⁵²».

2.1.3. Ο θάνατος

Όλα συνηγορούν τον θάνατο· ως κι αυτή / η αισιοδοξία που κομματιάζεται κάθε μέρα⁵³.

Ο θάνατος αποτελεί έναν από τους κύριους και σταθερούς άξονες της ποίησης του Μέσκου. Σε όλη την ποιητική του πορεία, η ενασχόληση με το θέμα του θανάτου παραμένει διαρκής και ζωντανή, κάτι που γίνεται εύκολα κιόλας αντιληπτό, ρίχνοντας απλά μια ματιά στους τίτλους των συλλογών του. Την πρώτη του εμφάνιση με ολοκληρωμένη ποιητική συλλογή την κάνει το 1958, δίνοντας της τον χαρακτηριστικό τίτλο *Πριν από το θάνατο*, ενώ στο ίδιο μήκος κύματος θα κινηθεί και με το *Ιδιωτικό νεκροταφείο* (1975). Το 2016 εκδίδει το *Στην όχθη του παραδείσου*, που σε μια ευρύτερη ανάγνωση θα μπορούσαμε να πούμε πως εμπεριέχει και το στοιχείο του θανάτου, ενώ η τελευταία του συλλογή τιτλοφορείται ως *Όνειρα στον Άδη* (2018). Φυσικά η παρουσία του θανάτου δεν περιορίζεται σε αυτές μόνο τις συλλογές, αλλά το γεγονός πως επιλέγει να εστιάσει στο συγκεκριμένο θέμα στους τίτλους τριών - συν μίας - συλλογών, αποτελεί από μόνο του μια ένδειξη για τις προθέσεις του ποιητή. Με τον θάνατο, ο Μέσκος, συνδιαλέγεται συνεχώς και με συνέπεια, μόνο που ο τρόπος προσέγγισης διαφοροποιείται σταδιακά μέσα στο χρόνο.

⁵¹ Οικονομοπούλου Βάσω, «Το εδεμικό τοπίο της γενέθλιας πόλης ως "portum salutis" στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 103

⁵² Λάζαρης Νίκος, «Ένας υπερτιμημένος ποιητής;», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 1746, 1114

⁵³ Οπ. σημ. 12, 40

Στις πρώτες του συλλογές συνδέεται κυρίως με τον Εμφύλιο, παίρνοντας μια βίαιη μορφή: *ο πιο αδύνατος της δοξασμένης Μεραρχίας / πνίγηκε χτες στο ποτάμι*⁵⁴. Ο ακαριαίος τρόπος που επέρχεται το τέλος και το εμπόλεμο τοπίο κάνει τον θάνατο να μοιάζει μονόδρομος: *- για να μη χάσω τη ζωή και το τραγούδι μου / προτίμησα τον θάνατο...*⁵⁵.

Ο Μ.Γ. Μερακλής βλέπει τον θάνατο ως κεντρικό άξονα της ποίησης του Μέσκου: «Καθολικεύεται λοιπόν ο θάνατος ο οποίος - γιατί όχι – είναι και ο κεντρικός άξονας του ποιητικού σύμπαντος του Μάρκου Μέσκου. Και αποκτά μια πολυσημία. Γίνεται από ιστορικό γεγονός του πολέμου, ο ηθικός θάνατος των επιζώντων ιδεολόγων και αγωνιστών (μέσα στην ιστορία βέβαια και αυτός), ο οποίος, σε παραλλαγή, προσλαμβάνει και το χαρακτήρα παγκοσμίου φαινομένου, αφού ήρωες και αγωνιστές δεν υπήρχαν μόνο εδώ⁵⁶». Παράλληλα το κλίμα απαισιοδοξίας και φθοράς εντείνεται καθώς δεν περιορίζεται μόνο στο πεδίο της μάχης: *Στεναχωριέμαι πολύ / όταν δεν έχω να προσφέρω στη μικρή Ευανθία / ένα ζευγάρι μαύρα παπούτσια / να στολίσει το μαύρο της καλοκαίρι...[...] ξεχνώντας έτσι τη μικρή Ευανθία που τώρα / ζητάει ένα ζευγάρι μαύρα παπούτσια / να στολίσει τον θάνατο της...*⁵⁷. Η μικρή Ευανθία βλέπει το μέλλον της να κομματιάζεται και ως εκ τούτου το καλοκαίρι της χαρακτηρίζεται μαύρο, όπως η εποχή στην οποία ζει.

Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος αναφέρει για τον θάνατο σ' αυτές τις πρώτες συλλογές: «Είναι όμως και η πρόωγη εμπειρία του θανάτου που δίνει άλλη διάσταση στη σχέση του ποιητή με το τοπίο· θανάτου που δεν είναι μονάχα φυσικός, αν και πάλι άδικος, αφού παίρνει παιδιά και εφήβους, αλλά κυρίως άγρια βίαιος λόγω του πολέμου και της εμφύλιας διαμάχης. Στην τελευταία του μάλιστα εκδοχή, που κάποτε παίρνει το σχήμα εφιαλτικού ονείρου, κατακλύζει κυριολεκτικά την ποίηση της πρώτης περιόδου κι αυτό είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει το Μέσκο περισσότερο από κάθε άλλο ποιητή του ελληνικού μεσοπολέμου⁵⁸». Παρατηρούμε όμως, πως ακόμα και στη δεύτερη ποιητική περίοδο του Μέσκου, όπως τις χωρίζει ο Μαρκόπουλος, υπάρχουν αναφορές στον Εμφύλιο και πιο συγκεκριμένα στο θάνατο που προέρχεται από αυτόν. Η πάροδος όμως του χρόνου είναι εμφανής και οι

---

⁵⁴ Οπ. σημ. 12, 15

⁵⁵ Οπ. σημ. 12, 32

⁵⁶ Μερακλής Μ.Γ., «Μάρκος Μέσκος: Μια συνολική ανάγνωση», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3274

⁵⁷ Οπ. σημ. 12, 23

⁵⁸ Οπ. σημ 38, 133

αναφορές αυτές ενέχουν περισσότερο μια αποσπασματική μορφή, ομοιάζουσα με μακρινή ανάμνηση, παρά μια προσωπική μαρτυρία: *βλέπω ακόμα σιωπώ και σιωπώ γιατί τόσα τα κέρματα όσα τα / λόγια / βήμα μνήμα βήμα μνήμα*⁵⁹ ή *μετά ήρθαν τ' αστροπελέκια το χιόνι κι η παγωνιά / του Πολέμου ο θάνατος*⁶⁰. Παράλληλα εντοπίζουμε μια διάθεση απολογισμού: *Μήπως πρέπει να ξεθάψουμε το τελευταίο / φυσίγγι; Δυστυχώς - ευτυχώς ο θάνατος ανοιχτή πληγή, φίλε*⁶¹. Εδώ ο θάνατος χάνει την ακαριαία του υπόσταση, παρομοιάζεται με μια πληγή συνεχώς ανοιχτή, που ούτε ο χρόνος μοιάζει ικανός να επουλώσει. Θα μπορούσαμε να πούμε πως στο συγκεκριμένο ποίημα έχουμε να κάνουμε με μια περίπτωση, όπου πρόβλημα και λύση ταυτίζονται καθώς μόνο ο ίδιος ο θάνατος μπορεί να κάνει την πληγή να κλείσει. Θάνατος, όχι απαραίτητα βίαιος αλλά και φυσικός.

Το θέμα του φυσικού θανάτου εξάλλου, απασχολεί έντονα τον ποιητή, ειδικότερα από τη στιγμή που εγκαθίσταται στα μεγάλα αστικά κέντρα: *Και στη γωνία / το γραφείο κηδειών αδίκως με καρτερεί*⁶² γράφει στα *Άλογα στον ιππόδρομο*. Ενώ στο *Ιδιωτικό νεκροταφείο* αναφέρει: *Η μοίρα σου. Το μάκρος της ζωής τελειώνει / χωρίς όνειρα και φαντάσματα νοερά*⁶³. Η φυσική φθορά και ο θάνατος έρχεται μαζί με μια επανένωση με τη φύση: - *άγριος πράσινος θάνατος μας καρτερεί*⁶⁴. Αλλά και: *Ο θάνατος σήμερα είναι μια κόκκινη κηλίδα ή / ένα κατάμηλο δέντρο*⁶⁵. Ακόμα γράφει χαρακτηριστικά στο μόντο από τη συλλογή *Το μαύρο μαντήλι: Να βγω από τον τάφο να μιλήσω / να κελαηδήσω τριανταφυλλιές πρωί*⁶⁶. Η Αγάθη Γεωργιάδου σημειώνει για τον συσχετισμό θανάτου και φύσης: «Η σύνθεση φύσης – θανάτου, όσο οξύμωρη κι αν φαίνεται, σηκώνει από την ποίηση του Μέσκου το μαύρο παραπέτασμα κι ανοίγει ένα παράθυρο στο φως και τον έξω κόσμο, σηματοδοτώντας όχι μια απλή κατάφαση στη ζωή αλλά και μια στωική αποδοχή της βεβαιότητας του θανάτου. Η φύση τροφοδοτεί την όραση του ποιητή μ' όνειρα κι εικόνες ομορφιάς και δρα ως αντίδοτο στην ασχήμια, που σφίγγει το νου σαν τανάλια»⁶⁷. Ο ποιητής προσπαθεί να βρει αν όχι μια αισιόδοξη πλευρά του θανάτου, έναν τρόπο συμπόρευσης μαζί του και έναν

---

⁵⁹ Όπ. σημ. 12, 195

⁶⁰ Μέσκος Μάρκος, *Στην όχθη του Παραδείσου*, Αθήνα, Το Ροδακίό, 2016, 18

⁶¹ Όπ. σημ. 14, 104

⁶² Όπ. σημ. 12, 138

⁶³ Όπ. σημ. 12, 166

⁶⁴ Όπ. σημ. 12, 221

⁶⁵ Όπ. σημ. 12, 66

⁶⁶ Όπ. σημ. 12, 215

⁶⁷ Γεωργιάδου Αγάθη, «Όταν ο θάνατος ανθίζει: Σχόλιο στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3178

δρόμο προς το όνειρο: *Κάτω απ' το προσκέφαλο υπάρχει ο θάνατος (λένε) / μην τα πιστεύεις με τα όνειρα σαλπάρισε εσύ*⁶⁸. Στην τελευταία του συλλογή ειδικότερα, τα *Όνειρα στον Άδη*, βλέπουμε μια πορεία προς τον θάνατο, η οποία συνδυάζεται με μια προσπάθεια ανασκόπησης της ποιητικής του πορείας. Η συμφιλίωση του Μέσκου με τη βεβαιότητα του τέλους της ζωής είναι αξιοσημείωτη: *Σώνεται το λάδι· το καντήλι τρεμοσβήνει· / πόσον επιθυμούσε ν' ανταμώσει τους άλλους που φύγανε νωρίς*⁶⁹. Ο Γιώργος Δανέζης μιλώντας για κύκνειο άσμα, στέκεται μεταξύ άλλων στην προμετωπίδα της συλλογής όπου απεικονίζεται μια ακρογιαλιά ζωγραφισμένη από τον ίδιο τον ποιητή. «Η ακρογιαλιά είναι η αρχέτυπη εικόνα του συνόρου ζωής και θανάτου⁷⁰», σημειώνει. Ταυτόχρονα, το τελευταίο ποίημα της συλλογής με το οποίο μάλιστα, επιλέγει να τερματίσει και την παρουσία του στην ποίηση, κλείνει με έναν αποχαιρετισμό: *Τελικά / μια λέξη μόνο – Αντίο!*⁷¹. Οι καταληκτικοί αυτοί στίχοι σφραγίζουν την εθελούσια έξοδο του ποιητή, τον ποιητικό τρόπον τινά θάνατο του.

*Δεν άνοιγαν τα χείλη του πώς να μιλήσει / σαν κάτι μεταξύ ζωής και θανάτου*⁷². Μιλώντας για την σχέση της ποίησης του Μάρκου Μέσκου με το θάνατο, δε θα έπρεπε να λησμονήσουμε και τον τρόπο που αντιπαραβάλλει τη ζωή στο έργο του, το πριν από τον θάνατο. Το δίπολο ζωής – θανάτου αποτελεί κυρίαρχο σχήμα στην ποιητική του, επιχειρώντας να διατηρήσει την φυσική ισορροπία. Στη *Συνηγορία Ποίησης* αναρωτιέται: *Στον πόλεμο των ονείρων ποιο θα επικρατήσει, τι; Θεός ή θνητοί, θάνατος ή ζωή;*⁷³. Η υπαρξιακή αγωνία του εκφράζεται μέσω του ονείρου, ενός ονείρου όπου ζωή και θάνατος αντιμάχονται μεν για την επικράτηση αλλά και την ίδια στιγμή το ένα περιέχει το άλλο, αναπόφευκτα. *Τι φοβερή αλληλουχία ζωής και θανάτου*⁷⁴, γράφει *Στον ενικό και πληθυντικό ψίθυρο*. Ο Μέσκος είναι ο ποιητής που μπορεί να ονειρεύεται στον Άδη και να αγναντεύει το σμήνος των κατάμαυρων πουλιών⁷⁵ στην όχθη του παραδείσου. Τα όρια μεταξύ ζωής και θανάτου είναι λεπτά: *Είμαστε όλοι ένας χορός όσοι απομείναμε κι όσοι νέκροι*⁷⁶. Η σύζευξη ζώντων και νεκρών, αρχής και τέλους δεν χρησιμοποιείται ως αντιθετικό σύνολο με στόχο την

⁶⁸ Μέσκος Μάρκος, *Άλφα βήτα*, Αθήνα, Κίχλη, 2015, 51

⁶⁹ Μέσκος Μάρκος, *Όνειρα στον Άδη*, Αθήνα, Το Ροδακίό, 2018, 31

⁷⁰ Δανέζης Γιώργος, «Το κύκνειο άσμα του Μάρκου Μέσκου», περ. *the books' journal*, τχ. 95, 70

⁷¹ Οπ. σημ. 69, 41

⁷² Οπ. σημ. 69, 24

⁷³ Οπ. σημ. 26, 14

⁷⁴ Οπ. σημ. 14, 279

⁷⁵ Οπ. σημ. 60, 21

⁷⁶ Οπ. σημ. 14, 239

έκπληξη του αναγνώστη αλλά αποσκοπεί στην ανάδειξη μιας ενιαίας κοσμοθεωρίας, όπου ο κόσμος των νεκρών συναντιέται με αυτόν των ζωντανών. *Στους πεθαμένους το φιλί μα η τρελή ζωή απ' την αρχή πάλι*⁷⁷. Ο αέναος κύκλος της ζωής δεν επιτρέπει μοιρολατρία και προσκόλληση στο παρελθόν. «Όταν τα σημάδια των νεκρών αποτυπωθούν σαν τους κύκλους των σφαγμένων δέντρων, στην ψυχή του, όταν το αίμα συμπληρώσει τον κύκλο του και η ζωή αρχίζει να διεκδικεί τα δικαιώματά της, στα μνήματα ανθίζουν παπαρούνες και το πανάρχαιο δράμα αρχίζει από την αρχή με το δέλεαρ του έρωτα και της αγάπης⁷⁸», γράφει ο ποιητής Τάσος Πορφύρης. Και πράγματι η ποίηση του Εδεσσαίου ποιητή δεν είναι πεσιμιστική, δεν εξυμνεί τον θάνατο, απλά δεν δειλιάζει στη θέα του, δεν φοβάται να αναμετρηθεί μαζί του. Μιλάει για τον θάνατο αλλά δεν λησμονεί τη ζωή, αναζητώντας πάντα την ισορροπία μέσα από την προσωπική εμπειρία: *Όλα μου τα χρόνια προσπαθώ να εννοήσω / τις δυο όψεις του νομίσματος: τον θάνατον και τη ζωή*⁷⁹.

---

⁷⁷ Οπ. σημ. 14, 161

⁷⁸ Πορφύρης Τάσος, «Μάρκος Μέσκος», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3287

⁷⁹ Οπ. σημ. 14, 303

2.2. Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου: Βιογραφικά

Ο Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου⁸⁰ γεννήθηκε το 1931 στη Θεσσαλονίκη. Το πραγματικό του όνομα ήταν Νικόλαος Αρσλάνογλου, ενώ το Αλέξης το πρόσθεσε στην εφηβεία λόγω της αγάπης για τον ομώνυμο ήρωα από το μυθιστόρημα *Ταπεινωμένοι και Καταφρονημένοι* του Ντοστογιέφσκι. Το 1949 αποφοίτησε από το Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου είχε καθηγητή το Γιώργο Θέμελη. Σπούδασε Γαλλική Φιλολογία στα πανεπιστήμια Καΐρου, Θεσσαλονίκης και Αιξ-αν-Προβάνς. Εργάστηκε ως καθηγητής γαλλικής γλώσσας στη Θεσσαλονίκη και ως επιστημονικός συνεργάτης στην Αρχιτεκτονική Σχολή Θεσσαλονίκης. Την εμφάνιση του στα Γράμματα το κάνει το 1952 με το ποιητικό μονόπρακτο *Θάλασσα και συγχρονισμός*. Από το 1958 υπήρξε μόνιμος συνεργάτης του περιοδικού *Διαγώνιος* της Θεσσαλονίκης. Έργα του έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, γερμανικά και ολλανδικά. Από το 1980 μετακόμισε στην Αθήνα, όπου και έμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του. Πέθανε στις 9 Αυγούστου 1996.

Έργα του μεταξύ άλλων αποτελούν: *Δύσκολος Θάνατος*, Θεσσαλονίκη, Κοχλίας, 1954. *Ο θάνατος του Μύρωνα*, Θεσσαλονίκη, Διαγώνιος, 1960. *Ποιήματα για ένα καλοκαίρι*, Θεσσαλονίκη, Διαγώνιος, 1963. *44 ποιήματα. Επιλογή 1946-1964*, Θεσσαλονίκη, Διαγώνιος, 1970. *Νοσοκομείο εκστρατείας. Ποιήματα 1964-1972*, Θεσσαλονίκη, ιδιωτική έκδοση, 1972. *Αργό πετρέλαιο. Ποιήματα 1972-1974*, Αθήνα, Πολύτροπον, 1974. *Ο δύσκολος θάνατος (1946-1974)*, Θεσσαλονίκη, Εγνατία, 1978. *Ωδές στον Πρίγκηπα*, Αθήνα, Ύψιλον, 1981. *Τρία ποιήματα*, Αθήνα, Νεφέλη, 1987.

---

⁸⁰ Βλ. σημ. 2, 176

2.2.1. Ο αυτιστικός ερωτισμός στο κλίμα της φθοράς και του θανάτου

Να 'σαι κατάμονος κι όμως κρυμμένος σε χίλιες καρδιές⁸¹.

Ο Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου παρουσιάζεται στην ποίηση ως μια σιγανή ποιητική φωνή από τη Θεσσαλονίκη, ως ένας «ποιητής του ατομικού πάθους⁸²». Η στενή φιλία με το Ντίνο Χριστιανόπουλο στο ξεκίνημα του και ο κοινός παρονομαστής του έρωτα στην ποίηση και των δυο, οδήγησε την Κριτική μοιραία σε μια ομαδοποίηση κάνοντας λόγο για ερωτικούς ποιητές από τη Θεσσαλονίκη⁸³. Αυτή η άποψη θα λέγαμε όχι μόνο αδικεί τους ίδιους τους ποιητές αλλά και ίσως είναι υπεύθυνη για το γεγονός πως ο Ασλάνογλου έμεινε για αρκετά χρόνια στην σκιά του Χριστιανόπουλου. Πιθανόν μάλιστα αυτός να ήταν και ένας από τους λόγους που επέλεξε να μετοικήσει από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα⁸⁴. Όπως και να 'χει, το ερωτικό στοιχείο στην ποίηση του Ασλάνογλου κατέχει μεν σημαντική θέση αλλά κατά την άποψη μας δεν εκφράζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός ερωτικός ποιητής. Ο Ντίνος Χριστιανόπουλος για παράδειγμα αναφέρει πως «γενικότερα η ποίηση του Ασλάνογλου είναι ένα ακόμα τυπικό παράδειγμα ερωτικού άγχους⁸⁵».

Αναμφίβολα διαβάζοντας μεμονωμένα κάποια ποιήματα του θα διαπιστώσουμε την ερωτική αγωνία: *Όταν κοιτάζω τα μάτια σου, μορφή απροσπέλαστη / δεν ξέρω, δεν μπορώ μια θάλασσα δίχως χρωματισμένα φώτα / ματαιωμένες γιορτές, πικρή γεύση του άδειου / και ανώφελου καιρού⁸⁶*, γράφει στο ποίημα *Τα μάτια σου*. Αλλά και στο *Ερημικό*: *πού να γείρω το κεφάλι / ν' ατενίσω τη σιωπή των δέντρων / ν' αγαπήσω⁸⁷*. Παρ' όλα αυτά το σύνολο της ποίησης του Ασλάνογλου διακατέχεται περισσότερο από μια υπαρξιακή αγωνία μέσω της οποίας εκφράζεται και το ερωτικό στοιχείο παρά το αντίθετο. Η ομοφυλοφιλική ταυτότητα του ποιητή σίγουρα αισθάνεται καταπιεσμένη στην κλειστή κοινωνία της

⁸¹ Ασλάνογλου Νίκος-Αλέξης, *Ο δύσκολος θάνατος*, Αθήνα, Νεφέλη, 2007, 112

⁸² Σινόπουλος Τάκης, «Ν.Α. Ασλάνογλου: "Ο θάνατος του Μύρωνα"», περ. *Κριτική*, τχ.7-8, 77

⁸³ Βλ. Φραντζή Αντεια, «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου: Η κριτική υποδοχή του έργου του» στο *Η ποίηση της Θεσσαλονίκης στον 20^ο αιώνα*: *Συνέδριο αφιερωμένο στον Γ.Θ. Βαφόπουλο*, επιμ. Σφυρίδης Π., Θεσσαλονίκη, *Δήμος Θεσσαλονίκης*, 2003, 197-208

⁸⁴ Γούτας Παναγιώτης, «Η ποίηση των ερειπίων – Η περίπτωση του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 77-78, 26

⁸⁵ Χριστιανόπουλος Ντίνος, «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου», περ. *Διαγώνιος*, τχ. 2, 101

⁸⁶ Οπ. σημ. 81, 18

⁸⁷ Οπ. σημ. 81, 11

Θεσσαλονίκης του 50 και του 60, αλλά αυτό δεν εκφράζεται καθαρά στα ποιήματα του, τα οποία μένουν σε έναν υπαινικτικό επίπεδο: *Είμαι χειρότερος απ' τους αλήτες, τις αρτίστες / αυτοί μπορούν και ζουν, δεν περιμένουνε / μα εγώ ό,τι παίρνω γίνεται προπέτασμα καπνού / για όσα ζητώ, και προπαντός μια εξιλέωση / στην τέλεια σχέση να σωθώ ή να μαρτυρήσω*⁸⁸. Μια από τις ελάχιστες εξαιρέσεις το ποίημα *Σ' ένα μπασκεμπολίστα: Το πέρασμα σου τα μεσάνυχτα απ' την πόλη / κάτω από τα μαραμμένα δέντρα ως τη θάλασσα / είναι για μένα βάλσαμο και αγάπη*⁸⁹.

Ο Γιώργος Χρονάς⁹⁰ σημειώνει πολύ εύστοχα πως «ο Ασλάνογλου δεν έχει φύλο, απευθύνεται σε όλες τις ψυχές, στον άνθρωπο». Εμείς θα προσθέταμε ότι δεν έχει και πρόσωπο, καθώς το εγώ και το εσύ διαπλέκεται με τέτοιο τρόπο, ώστε δεν πάντα ευδιάκριτο αν αναφέρεται στον εαυτό του ή σε κάποιο τρίτο πρόσωπο. Στις *Ωδές στον Πρίγκιπα* ειδικά, παρουσιάζεται πολύ έντονα αυτή η ιδιομορφία: *Άρχοντα, τι ελευθερία όταν φτάνει / η ευλογημένη ώρα και σε βρίσκω / σε πεθαμένο ακροθαλάσσι ξαπλωμένο / κι όλα αρχινούνε τον παλιό ρυθμό τους / -θα 'μαστε πια μαζί όλα τα χρόνια*⁹¹. Το πρόσωπο του Πρίγκιπα αποτελεί ένα ερωτηματικό, καθώς μπορεί από τη μια να είναι το ιδεατό ερωτικό αντικείμενο για τον Ασλάνογλου, αλλά από την άλλη παράλληλα, μια διαφορετική εκδοχή του εαυτού του. Βλέπουμε λοιπόν στοιχεία ενός αυτιστικού ερωτισμού, όπως παραδέχεται και ο ίδιος ο ποιητής: «Τα δικά μου ποιήματα είναι λίγο πολύ αυτιστικά...[...] Συχνά στα ποιήματα μου μπερδεύεται το “εγώ” με το “εσύ”... Στον προσεκτικό αναγνώστη αυτό φαίνεται καθαρά... Στα ποιήματα μου το “εγώ” και το “εσύ” είναι το ίδιο πρόσωπο. Αυτό είναι στοιχείο αυτιστικό...⁹²».

Η ποίηση του Ασλάνογλου είναι μια ποίηση ανθρωποκεντρική, βαθιά ευαίσθητη που αναζητά τον εαυτό της. Ο έρωτας συνήθως απουσιάζει από το ποιητικό παρόν, ενυπάρχει ως μακρινή ανάμνηση: *μένεις εσύ με την πυρακτωμένη σου πνοή για να θυμίζεις / το πέρασμα ανάμεσα στην ομορφιά, τη μνήμη / εκείνου που εσίγησε ανεπαίσθητα εντός μου / σφαδάζοντας στην ίδια του κατάρρευση κι ακόμα / τους άλλους που ανύποπτοι μες σε βαθύν ύπνο διαρρέουν*⁹³. Ο Θανάσης Μαρκόπουλος

---

⁸⁸ Οπ. σημ. 81, 64

⁸⁹ Οπ. σημ. 81, 96

⁹⁰ Από το αφιέρωμα της εκπομπής *Παρασκήνιο*, της ΕΡΤ, στον Νίκο-Αλέξη Ασλάνογλου

⁹¹ Ασλάνογλου Νίκος-Αλέξης, *Ωδές στον Πρίγκιπα*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991, 22

⁹² «Οι ποιητές είναι πουλιά που πετούν», συν. στους Θανάση Λάλα και Λάμπη Ταγματάρχη, περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 77-78, 90

⁹³ Οπ. σημ. 81, 59

αναφέρει για την χρονική απόσταση των γεγονότων: «Πονεμένος νοσταλγός του έρωτα ο ποιητής, δεν παρακολουθεί το γεγονός στη βράση του και δεν καταγράφει την άμεση εντύπωση και διάθεση που αυτό προκαλεί· αντίθετα, το αφήνει να απομακρυνθεί και να κρυώσει, ώσπου να πάρει το σχήμα της στερεοποιημένης ανάμνησης⁹⁴». Η μνήμη ανακαλεί τα ερωτικά σκιρτήματα του παρελθόντος ως μια επιβεβαίωση του τέλματος και της ανυπαρξίας του παρόντος: *Το πρόσωπο σου ξεσκεπάστηκε και είναι / γυμνό σαν ανατέλλει μες στη μνήμη / σα θάλασσα που κάποτε θα γίνει καλοκαίρι / Το πρόσωπο σου δε θα γίνει καλοκαίρι / μες στους ανθρώπους δε θα ξημερώσει⁹⁵*. Ο ίδιος ο ποιητής μιλάει για «ποιήματα απουσίας⁹⁶», και πράγματι το ποιητικό εγώ μοιάζει να λείπει, βυθισμένο σε μια απέραντη μελαγχολία και μοναξιά, με τον έρωτα να βρίσκεται στο παρασκήνιο. *Καμιά σκαπάνη μουσικού δε θα σε βρει / τόσο βαθιά στο αίμα, γράφει στο Καμιά αφίσα ή τοίχος⁹⁷*, για να καταλήξει στο απαισιόδοξο συμπέρασμα στο *Κι αν υποθέσουμε⁹⁸: αν υποθέσουμε πως ταξιδεύαμε παντοτινά / κι η αγάπη σου ανάβλυζε μέσα στα μάτια - / Τι κουβεντιάζουμε, κανένα γιατρικό δεν ωφελεί / καμιά αλλαγή στο αίμα δεν αντέχει*.

Ο Αντώνης Δ. Αντωνίου γράφει για τον έρωτα: «(είναι) ο έρωτας που αντιμετωπίζεται όχι με την διονυσιακή, αναγεννητική βιολογική ορμή αλλά ως μια συγκεκριμένη ψυχική κατάσταση πέρα από λυρικούς ενδοιασμούς εξιδανίκευσης ή απόμακρος μέσα στη σφαίρα ενός πλαστού ιδεαλισμού. Ο έρωτας είναι εδώ η προετοιμασία του πόνου, ο προάγγελος της φθοράς και του θανάτου. Μια ψυχική διάθεση ρεμβασμού κι απόγνωσης συνάμα. Είναι προθάλαμος για μια μοναδική περιπέτεια κι εμπειρία που οδηγεί πολλές φορές στον αφανισμό, στην έκπτωση, στην αποψίλωση και στην ένδεια, κι αυτό όταν μόνο βιώνεται αληθινά και με υπέρμετρο πάθος⁹⁹». Ο έρωτας συμπλέκεται με το θάνατο, αφού ο έρωτας είναι θάνατος και ο θάνατος έρωτας: *Πληρώνεις ακριβά τον τρόπο / κάποιου άλλου έρωτα, πιο δυνατού, που σε σκοτώνει¹⁰⁰*. Στο ποίημα *Μια πράξη απόγνωσης*, το ποιητικό εγώ αυτοκτονεί: *Και κατάπια / τα θρύμματα απ' τα τζάμια κι έσφιξα / πάνω μου σύρματα γυμνά,*

⁹⁴ Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, «Η άγρια μοναξιά του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου», περ. *Το Τραμ*, τχ. 1, 117

⁹⁵ Οπ. σημ. 81, 70

⁹⁶ Οπ. σημ. 92

⁹⁷ Οπ. σημ. 81, 82

⁹⁸ Οπ. σημ. 81, 106

⁹⁹ Αντωνίου Δ. Αντώνης, «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου. Ύστατη ωδή σ' έναν πρόωρα χαμένο Πρίγκηπα», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 90-91-92, 101

¹⁰⁰ Οπ. σημ. 81, 68

ηλεκτροφόρα¹⁰¹. Ο ποιητής επιλέγει τον «εύκολο» θάνατο, μιας και τον «δύσκολο» τον βιώνει καθημερινά. Η ζήση είναι ένας αργός βασανιστικός θάνατος για τον ποιητή. Δεν είναι τυχαίο, ότι για τη συγκεντρωτική συλλογή των ποιημάτων του (1946-1974), επιλέγει τον τίτλο *Ο δύσκολος θάνατος*. Ο θάνατος ενεδρεύει παντού, είναι η μόνη βεβαιότητα: *ο θάνατος ήταν η μόνη συγκατάβαση*¹⁰². Η φυσική φθορά κάνει την εμφάνιση της: *Κατεδαφίζονται τα καλοκαίρια στη σειρά / όσο παλιώνω*¹⁰³. Ο θάνατος στον Ασλάνογλου χάνει τον ακαριαίο και οριστικό χαρακτήρα του, διακατέχεται από μια αδράνεια, μια παύση της ζωής. Θα λέγαμε πως η ποίηση του είναι μεταξύ άλλων, μια προσεκτική μελέτη θανάτου, μια επίμονη εργασία πάνω στην ανθρώπινη φθορά.

*Άγρια μοναξιά / τα χρόνια που έφυγαν με είχανε ποτίσει*¹⁰⁴. Η ποίηση του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου είναι πρώτα και πάνω απ' όλα μια ποίηση βαθιά θλιμμένη, μελαγχολική, μοναχική. Ο ποιητής πορεύεται μόνος, απροστάτευτος, ευαίσθητος και ρομαντικός απέναντι στη βαρβαρότητα. Η θλίψη απλώνεται σε όλη την ποιητική του, σκιάζοντας τα πάντα: *Όχι χαμόγελα / τίποτα πια*¹⁰⁵. Ακόμα και στο φωτεινό δρόμο των αστεριών, κυριαρχεί η απαισιοδοξία: *Θα πορευθούμε / βαθιά θλιμμένοι / μέσα στο δρόμο / των αστεριών*¹⁰⁶. Η ζήση βρίσκεται σε αδράνεια, δημιουργώντας υπαρξιακά ερωτήματα: *Η μέρα ακίνητη / Γαλήνη / στα δέντρα στη θάλασσα / Κανένας δεν ξέρει / γιατί υπάρχουμε*¹⁰⁷. Αυτή η πεσιμιστική διάθεση του Ασλάνογλου, εκπορεύεται εν πολλοίς από την ατέλειωτη μοναξιά που νιώθει ο ποιητής, μια μοναξιά που μοιάζει να τον στοιχειώνει. Παρ' ότι περνάει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη γενέθλια πόλη του, τη Θεσσαλονίκη, σε μια κλειστή κοινωνία δηλαδή, δεν καταφέρνει να νιώσει ποτέ μέρος ενός συνόλου.

Παραμένει πάντα ένας ξένος, απόμακρος, μοναχικός. *Μονάχος μου νυχτώνω εδωπέρα*¹⁰⁸, γράφει στον ομώνυμο ποίημα και αυτός ο στίχος συνοψίζει και τον εσωτερικό του κόσμο. Αν και ανήκει σε μια γενιά τραυματισμένη από τα ιστορικά γεγονότα, που μόλις έχει βγει από τον εμφύλιο, παρουσιάζεται αδιάφορος απέναντι σ' αυτά. Η ποίηση του εστιάζει στο προσωπικό δράμα· χαρακτηρίζεται από στοιχεία

---

¹⁰¹ Όπ. σημ. 81, 50

¹⁰² Όπ. σημ. 81, 34

¹⁰³ Όπ. σημ. 81, 88

¹⁰⁴ Όπ. σημ. 81, 58

¹⁰⁵ Όπ. σημ. 81,10

¹⁰⁶ Όπ. σημ. 81, 9

¹⁰⁷ Όπ. σημ. 81, 14

¹⁰⁸ Όπ. σημ. 81, 83

σύγχρονα, όντας μια ποιητική φωνή χαμηλή, αθόρυβη. Ο Γιώργος Πετρόπουλος αναφέρει πως: «Η ποίηση του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου είναι ο καθρέφτης της σύγχρονης ζωής όπου κυριαρχεί η μοναξιά, η εγκατάλειψη και η απογοήτευση. Μοιραία, λοιπόν, είναι η τάση φυγής που τον διακατέχει αλλά και η διάθεση αντίστασης του στις αντιξοότητες της ζωής. Είναι φανερό ότι συχνά αποστασιοποιείται από την εποχή του και στήνει ιδεατές ατμόσφαιρες μέσα στην κοσμική αντίληψη της ζωής που κυριαρχεί όχι μόνο στην κοινωνία αλλά και στην ποίηση του¹⁰⁹». Η απομόνωση, η οποία κυριαρχεί στην ποιητική του, μετέπειτα κυριαρχεί και στη ζωή του. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του, τα περνάει στους Αγίους Αναργύρους, στην Αθήνα, μονάχος και αποκομμένος από όλους. Η ποιητική του σιωπή¹¹⁰, οφείλεται σύμφωνα με τον ίδιο, στον τρόπο ζωής που κάνει πλέον στην Αθήνα: «Δεν είναι ζωή αυτή που κάνω, έτσι δεν βγαίνουν ποιήματα¹¹¹». Η μοναξιά που κατέκλεισε την ποίηση του, έμελλε να είναι αυτή που θα τον οδηγούσε και στο θάνατο¹¹².

2.2.2. Ο γενέθλιος τόπος και ο χώρος ενός κοσμοπολίτη

Πόλεις κλειστές σαν περιβόλια, που με ζήσατε / εκκοκκιστήρια μιας σοδειάς, βλέπω τι έχετε δώσει¹¹³.

Ο Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου γεννήθηκε το 1931 στη Θεσσαλονίκη, όπου και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του και της ποιητικής του δημιουργίας. Ο γενέθλιος τόπος και το μακεδονικό τοπίο αντιπροσωπεύει σε μεγάλο βαθμό την ποίηση του. Κεντρικός άξονας αποτελεί αναμφίβολα η πόλη και οι γωνιές της, όπου ο ποιητής χάνεται μέσα στην ανωνυμία του πλήθους. Ο Ασλάνογλου σε αντίθεση με άλλους ποιητές της γενιάς του, είναι ένας άνθρωπος της πόλης, γίνεται ένα με τη βουή της, ταυτίζεται με τον χαρακτήρα της: *μες στ' αυτοκίνητα και στη βουή των δρόμων / ακούω την απόκοσμη φωνή σου να σπαράζει / πληθαίνοντας εντός μου την*

¹⁰⁹ Πετρόπουλος Γιώργος, «Ο ερωτικός Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 90-91-92, 109

¹¹⁰ Τελευταία του συλλογή τα *Τρία ποιήματα* (1987), εννέα χρόνια πριν τον θάνατο του.

¹¹¹ Λυμπερέας Μιχάλης, «Ν.Α. Ασλάνογλου ο μεγάλος θεωρητικός της μοναξιάς», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 90-91-92, 115

¹¹² Προφητικός υπήρξε τελικά ο τίτλος του τραγουδιού *Η θανάσιμη μοναξιά του Αλέξη Ασλάνη* (1975), του Διονύση Σαββόπουλου, γραμμένο για τον ποιητή.

¹¹³ Όπ. σημ. 81, 110

απόγνωση¹¹⁴. Αναζητά σ' αυτή το οξυγόνο: *Και η πόλη δε σε λογαριάζει πια καθώς αρδεύεις / τις βιομηχανικές ζώνες της δυτικής ακτής / ψάχνοντας στα καφερεία λίγο οξυγόνο / γι' αυτήν την ποίηση που αργοπεθαίνει μέσα μου / πίσω, στα τραμ της χαμένης αφετηρίας¹¹⁵. Κάθε γωνιά της πόλης αποτελεί πηγή έμπνευσης, σα να συμμετέχει στο προσωπικό του δράμα: γιατί οι βιτρίνες είναι μια λάσπη, τα εργοστάσια μια θλίψη / και η πόλη / αφήνει να πέσουν οι κάλυκες της πλαστικής μου καρδιάς / πάνω σε φύλλα από δάκρυα¹¹⁶. Ενώ παράλληλα η πολυκατοικία μοιάζει να τον πνίγει: *Μια πολυκατοικία άδεια κι ασυνάρτητη / επιστρατεύει το λυγμό μου κάθε βράδυ [...] Ανέραστη σαν τους μικρούς βοσκούς / τα ροζιασμένα όνερα των ορεινών χωριών / με περιμένει¹¹⁷. Άλλες φορές πάλι, απλά στέκεται μπρος στο αστικό τοπίο: *Οι γήλοφοι έξω απ' την πόλη, το μαλακό απόβραδο / η λαχτάρα για δρόμους, το γκρίζο μαλακό τοπίο / Η θέση της πολυθρόνας στη βεράντα μου¹¹⁸. Και άλλες φορές γίνεται το ίδιο το τοπίο: *Είμαι η έρημη ασφατωμένη δημοσιά που αφήνεται / σα μεθυσμένη ανηφορίζοντας με τις μοτοσικλέτες / αισθαντικό, ολονύχτιο φως που αγρυπνά / σ' ερημικό πρατήριο βενζίνης¹¹⁹.****

Ο ίδιος ο ποιητής είχε αναφερθεί στη σχέση του με την πόλη στην τελευταία του συνέντευξη: «Αποφεύγω τον κλειστό χώρο...Μ' αρέσει να ζω έξω απ' το σπίτι...Να περπατάω, να χαζεύω όπως σας είπα στους δρόμους...[...] Γενικά όταν βρίσκομαι στο δρόμο πολλαπλασιάζομαι, ταυτίζομαι με τον έξω κόσμο...[...] Οι κλειστοί χώροι είναι για μένα απειλή...Ενώ μέσα στους θορύβους της πόλης νιώθω μια ασφάλεια...Με τρελαίνουν οι εναλλασσόμενες οπτικές παραστάσεις...»¹²⁰. Ο Ασλάνογλου βέβαια, δε μένει μόνο στο στενό πλαίσιο της Θεσσαλονίκης αλλά απλώνεται στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο. Πόλεις όπως η Δράμα και η Βέροια του κάνουν εντύπωση και τον συγκινούν. *Βέροια, Ελασσόνα, Δράμα – πόλεις που αγάπησα, κλειστές / ανάμεσα σε υψώματα ή σε μικρούς καταυλισμούς / σπίτια που ανοίγονται κρυφά στον κάμπο¹²¹, γράφει στα Εκκοκκιστήρια Α', αλλά και στα Εκκοκκιστήρια Β': *Αφήναμε τη Βέροια πίσω μες στην κατα- / χνιά και κοιτάζαμε**

---

¹¹⁴ Όπ. σημ. 81, 43

¹¹⁵ Όπ. σημ. 81, 146

¹¹⁶ Όπ. σημ. 91, 15

¹¹⁷ Όπ. σημ. 81, 86

¹¹⁸ Όπ. σημ. 81, 140

¹¹⁹ Όπ. σημ. 81, 45

¹²⁰ Όπ. σημ. 92, 92-93

¹²¹ Όπ. σημ. 81, 110

άφωνοι τους καπνούς στο μισο- / φώτιστο βράδυ¹²². Αντίθετα η Αθήνα¹²³ τού φαίνεται αποκρουστική: *Πολιτεία γυμνή, πρωινό με τις άδειες καρτέκλες / δεν είναι εδώ τόπος να μείνουμε / εδώ δεν έχει δρόμους δεν έχει μάτια / μέσα σ' ερειπωμένα παράθυρα / μια μυρωδιά γκαζιού και κίτρινης λαδομπογιάς*¹²⁴. Θαυμάζει τις απλές εικόνες της επαρχίας, αισθάνεται όμως ένας ξένος, ένας περαστικός: *Σταμάτησα μέσα στην επαρχία ανάμεσα / στο διψασμένο ουρανό και στ' ακρογιάλια / περαστικός καθώς τα φύλλα και τα δέντρα / περαστικός σαν τα κοπάδια στην πεδιάδα*¹²⁵. Το μακεδονικό τοπίο έχει επηρεάσει σε τέτοιο βαθμό τον Ασλάνογλου, ώστε να μεταφέρει όλες τις περιοχές σ' αυτό, όπως παραδέχεται και ο ίδιος: «Οι επτά ενότητες του *Δύσκολου* θανάτου είναι μια νωπογραφία του ερημικού μακεδονικού χώρου ή άλλων περιοχών μεταφερμένων σ' αυτόν. Είναι ένας πίνακας των βορεινών επαρχιών, των εργατουπόλεων και της υπαίθρου, των συνοριακών φυλακίων και της προκάλυψης. Μέσα σ' αυτήν την ερήμωση καταυγάζει ή πεθαίνει η ομορφιά, δίνει το νόημα και το περιεχόμενο που αυτή θέλει στο νεκρό τοπίο»¹²⁶.

Ο Ασλάνογλου είναι ένας πολυταξιδεμένος ποιητής, έχοντας γυρίσει μεγάλο μέρος της Ευρώπης αλλά και της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής. Τα ταξίδια αυτά, περνάνε και στην ποίηση του, όχι όμως τόσο με την αφηρημένη έννοια του ταξιδιού, αλλά κυρίως με συγκεκριμένες τοποθεσίες και τοπωνύμια. Ενδεικτικά αναφέρει για τη Μασσαλία: *Αυτή την πόλη τη λατρεύω, σε μεγάλωσα, / καθώς γυρίζω τ' απογεύματα ολομόναχος / στην προκυμαία ή στο παλιό λιμάνι*¹²⁷. Ή για την Τεργέστη, σαν μια μικρογραφία της Θεσσαλονίκης: *Πώς περισσεύει γύρω μου η πόλη. Φώτα / και δρόμοι φτάνοντας στην κατασκήνωση και κάτω / απ' το νεκρό λιμάνι ως τα κράσπεδα / μέχρι τα κάστρα της η πόλη ανεβαίνει*¹²⁸. Συνήθως σ' αυτούς τους μακρινούς τόπους βρίσκει στοιχεία που τον συνδέουν με τη γενέθλια πόλη του ή ακόμα και με το χαρακτήρα του: *Κι έγινα όλος Αφρική και πνεύμα / με τα κοφίνια και τις φλούδες ένα*¹²⁹. Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος σημειώνει για τον τόπο: «Το τοπίο κατέχει μια ιδιαίτερη θέση στην ποίηση του Ασλάνογλου. Δείχνει τη θέληση του ποιητή να γειώσει, από τη

---

¹²² Όπ. σημ. 81, 113

¹²³ Το συγκεκριμένο ποίημα γράφεται πολλά χρόνια πριν την εγκατάσταση του ποιητή στην πρωτεύουσα.

¹²⁴ Όπ. σημ. 81, 23

¹²⁵ Όπ. σημ. 81, 81

¹²⁶ «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου: "...γράφω ποίηση για να καταγράψω ό,τι αντιστρατεύεται και κατατρίβει τη ζωή μας"», συν. στη Μαρία Τρουπάκη, περ. *Διαβάζω*, τχ. 118, 70

¹²⁷ Όπ. σημ. 81, 109

¹²⁸ Όπ. σημ. 81, 49

¹²⁹ Όπ. σημ. 81, 48

μα, τις μνήμες στο χώρο, διαιώνιζοντας το βίωμα, κι από την άλλη, να υπερβεί τα όρια μιας κοινωνίας που με τις προκαταλήψεις της συνθλίβει τη ζωή του¹³⁰». Εμείς θα προσθέταμε πως το ποιητικό εγώ γίνεται ένα με τοπίο, έρημο ψάχνει την ταυτότητα του μέσα στην πολύβουη πόλη. Ζει στην προσωπική του ερημιά, ερχόμενος σε πλήρη αντίθεση με το περιβάλλον στο οποίο ζει.

Ο Ασλάνογλου βρίσκεται αντιμέτωπος με τη σκληρή πραγματικότητα της σύγχρονης αστικής ζωής, βιώνοντας την αποξένωση, την ανήλεη μοναξιά του διαμερίσματος, την εσωτερική κούραση και εν τέλει την παραίτηση. Είναι έκδηλο πως ψάχνει εναγωνίως για μια γωνιά οξυγόνου και το γήπεδο είναι ένα από τα κύρια μέρη στα οποία το αναζητά. Αποτελεί ίσως το αντιπροσωπευτικότερο δείγμα της ψυχοσύνθεσης του Ασλάνογλου, καθώς συνδυάζει το αίσθημα της προσωπικής μοναξιάς και το θορυβώδες περιβάλλον. Ο ποιητής νιώθει οικεία μέσα στην πολυκοσμία του γηπέδου, παραμένει όμως μια μονάδα, ένας μόνος μέσα στους πολλούς. Το ποίημα *Γήπεδο στο Κιέρι*, ξεκινάει με έναν απολογισμό και ταυτόχρονα ένα κάλεσμα: *Όσοι στεγάστηκαν στη μεθυσμένη μου ψυχή καθώς γυρεύαν / σπίτι μοναχικό, οικόπεδο απερίφραχτο ή δρόμο / χορταριασμένο σ' εργατούπολη, απόψε θα με βρούνε / σα να ξεχάστηκα μες στο μεγάλο γήπεδο*¹³¹. Ο Ασλάνογλου καλεί πρόσωπα, με τα οποία έχει συνδεθεί συναισθηματικά, σε ένα χώρο που τον νιώθει οικείο. Ο καταληκτικός στίχος *Είναι ένα γήπεδο που βρέχεται και με στεγάζει*¹³², συνοψίζει την αγωνιώδη προσπάθεια του να βρει ένα καταφύγιο. Και το καταφύγιο αυτό, το βρίσκει σε ένα γήπεδο που βρέχεται, δηλαδή σε ένα περιβάλλον βαλλόμενο, απροστάτευτο, μέσα στο οποίο όμως ο ίδιος νιώθει ασφαλής. Το γήπεδο επίσης, ως ένας αγωνιστικός χώρος, λειτουργεί ταυτόχρονα ως ένας παραλληλισμός της ζωής, καθώς *όλα γυρίζουν εκεί που δεν αρχίνησαν ποτέ, μες στην αγάπη*¹³³. Η αλληγορία αυτή, όπου γήπεδο και ζωή είναι ταυτόσημες έννοιες, εμφανίζεται και σε ένα ακόμη ποίημα, στο οποίο εκφράζεται μια στάση αντίστασης απέναντι στη γενικότερη απογοήτευση: *Κι αν μου ρημάζατε το γήπεδο η καρδιά μου είναι / κόκκινο τούβλο και υλικό για οικοδομές / σα φουσαρμόνικα μέσα στην κατεδάφιση*¹³⁴. Παρ' όλα αυτά, η αναζήτηση οικείων στοιχείων μέσα στο περιβάλλον συνεχίζει να αποτελεί συχνή

---

¹³⁰ Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, *Ένα πουλί στην άσφαλο. Ποίηση και ποιητική του Νίκου Αλέξη Ασλάνογλου*, Αθήνα, Μελάκι, 2013, 17

¹³¹ Όπ. σημ. 81, 67

¹³² Όπ. π.

¹³³ Όπ. π.

¹³⁴ Όπ. σημ. 81, 78

επιδίωξη για τον ποιητή, που όμως δεν καταφέρνει τελικά να βρει τον τόπο για να στεριώσει όπως θα ήθελε: *Δε θα στεριώνω πια στον ίδιο τόπο / δοκίμασα καρπούς λογής λογής / σαπίζουν όταν μέσα τους ριζώνω*¹³⁵. Στη συγκεκριμένη περίπτωση βέβαια, θα λέγαμε πως ο τόπος αποτελεί περισσότερο μια πρόφαση για τον ίδιο, και όχι το κύριο αίτιο των προσωπικών προβλημάτων του. Ταξιδεύει παντού αλλά δεν βρίσκεται πουθενά, αφού η μοναξιά έχει ριζώσει βαθιά μέσα του. Παραμένει ως το τέλος ένας «έγκλειστος της ερημιάς»¹³⁶, *γιατί αυτή η ερήμωση / δεν είναι ποίημα, μουσική ή μαλακό φθινόπωρο / δε συνηθίζεται σα ρούχο – είναι τα μάτια ενός παιδιού / πνιγμένου*¹³⁷.

2.2.3. Μια μουσική μες στην απόκοσμη σιωπή

*Βροχή / μουσικές φωνές / Μες στο υγρό σκοτάδι / Έλα / θα βαδίσουμε σιγά μην ακουστόμε*¹³⁸.

Τα ποιήματα του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου, διακατέχονται από έναν εσωτερικό ρυθμό, μια ομολογουμένως μουσικότητα. Εκτός όμως από δομικό στοιχείο της ποίησης του, η μουσική και κατ' επέκταση ο ήχος βρίσκονται εκεί ως συστατικά στοιχεία των ποιημάτων του. Η ποιητική του Ασλάνογλου βρίθεται από ήχους και μουσικές: είναι γεμάτη από ζωντανές ακουστικές εικόνες. Ταυτόχρονα όμως στήνεται και γύρω από ένα δίπολο φωνής (ή ήχου αν προτιμάτε) σιωπής: *κι είδα ερημιά στην κίνηση, σιωπή μέσα στον ήχο*¹³⁹. Η σιωπή δεν μπορεί παρά να είναι αναπόσπαστο κομμάτι μιας ποίησης, θλιμμένης, ερημικής: *Περνάς τώρα εσύ από μακριά φορτωμένος χρόνια σιωπής*¹⁴⁰. Άλλες φορές βλέπουμε να εκφράζεται η επιθυμία να σπάσει αυτή η μόνιμη σιωπή: *γιατί ήσουν άγγιγμα της θάλασσας που θα 'ρθει / απ' τα παράθυρα να σχίσει τη σιωπή*¹⁴¹. Και άλλες φορές να αποδίδεται στο περιβάλλον: *Ο δρόμος δε μιλά / δεν ταξιδεύει*¹⁴² ή *Ψίθυροι κι ήλιος / ζεστός μες στο απόγευμα*

---

¹³⁵ Όπ. σημ. 81, 102

¹³⁶ *Ο έγκλειστος της ερημιάς. Ο ποιητής Νίκος Αλέξης Ασλάνογλου*, επιμ. Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2018

¹³⁷ Όπ. σημ. 81, 56

¹³⁸ Όπ. σημ. 81, 12

¹³⁹ Όπ. σημ. 81, 54

¹⁴⁰ Όπ. σημ. 81, 17

¹⁴¹ Όπ. σημ. 81, 71

¹⁴² Όπ. σημ. 81, 22

αντιφέγγιζε / σ' έπιπλα λιγοστά, αμίλητα, σχεδόν ξοδεμένα / μες στη σιωπή και μες στη σκόνη¹⁴³. Παρατηρούμε επίσης, ο ποιητής να επιχειρεί να διακόψει βίαια την ησυχία, σαν ένα ταρακούνημα: *Κι όταν ο ήλιος πνίγηκε ακινητώντας τα νερά / φώναξα τόσο δυνατά που η καρδιά μου / ξεπήδησε σαν τα κεριά που ανάβουνε στις κάμαρες / στη ρημαγμένη Κοπεγχάγη¹⁴⁴ ή Με τίναξε η φωνή σου και πετάχτηκα¹⁴⁵*. Αυτές οι απότομες εναλλαγές, σε μια ποίηση γενικά χαμηλόφωνη, δεν συντελούν μόνο στην έκπληξη του αναγνώστη, αλλά συμβάλουν κιόλας στη μετάδοση των συναισθημάτων του ποιητικού αντικειμένου. Σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα είναι οι ίδιες οι φωνές που δημιουργούν συναισθήματα: *Μέσα σε ολάνθιστες φωνές συνθλίβομαι¹⁴⁶*. Η αντίθεση ανάμεσα στη σιωπή και τη φωνή δεν είναι σχηματική· ο Ασλάνογλου με αυτό τον τρόπο ενισχύει το σιωπηλό κλίμα, υπερτονίζει τη μοναξιά του.

Ένα άλλο στοιχείο που παρουσιάζει ενδιαφέρον σε αυτό το δίπολο είναι η συχνή χρήση εικόνων. Συναντώνται πολλές εικόνες, τόσο ζωντανές και ακουστικές, όσο και νεκρές, βουβές. Ο ποιητής στέκεται ενεδός μπροστά στο τοπίο: *Που να γείρω το κεφάλι / ν' ατενίσω τη σιωπή των δέντρων¹⁴⁷*. Και ανακαλεί στη μνήμη του σιωπηρές εικόνες: *Καμία φωνή δεν ακούγονταν στο πεζούλι / εκτός απ' το καθρέφτισμα του ουρανού¹⁴⁸*. Συνήθως οι βουβές εικόνες σχετίζονται με τη φύση, όπου ο ποιητής στέκεται να θαυμάσει το φυσικό κάλλος. Αντίθετα, οι ακουστικές εικόνες συνδέονται κυρίως με τις πολύβουες μεγαλουπόλεις και το αστικό περιβάλλον. Οι κάθε λογής ήχοι της πόλης συναρπάζουν τον Ασλάνογλου: *Εκεί, μες στην ερημωμένη έκταση, ακούγαμε τα εκκοκκι- / στήρια να κελαιδούνε. Υπόκωφη στην αρχή, η βουή / δυνάμωνε με τον καιρό, μας είχε σχεδόν παρασύρει¹⁴⁹*. Ο ποιητής δεν αντέχει την νεκρική σιωπή του σπιτιού, έτσι αναζητά τη φασαρία της πόλης: *μες στ' αυτοκίνητα και στη βουή των δρόμων / ακούω την απόκοσμη φωνή σου να σπαράζει¹⁵⁰*.

Σημαντικό ρόλο ακόμα στην ποίηση του Ασλάνογλου παίζει και η μουσική. Η μουσική συνοδεύει υπόκωφα τα ποιήματα του θεσσαλονικιού ποιητή, υπαγορεύοντας ευχάριστα αλλά και δυσάρεστα συναισθήματα. Στο ποίημα *Ωδή στον ταξιδιώτη απ' το βορρά* για παράδειγμα, βλέπουμε τη μουσική να συνδέεται με τον έρωτα: *Πάντα να*

---

¹⁴³ Όπ. σημ. 81, 52

¹⁴⁴ Όπ. σημ. 81, 46

¹⁴⁵ Όπ. σημ. 81, 50

¹⁴⁶ Όπ. σημ. 81, 127

¹⁴⁷ Όπ. σημ. 81, 11

¹⁴⁸ Όπ. σημ. 81, 21

¹⁴⁹ Όπ. σημ. 81, 113

¹⁵⁰ Όπ. σημ. 81, 43

ήσουν εσύ που δε θυμίζεις χρόνια της ταπείνωσης / να μείνεις μέσα μου μοντέρνα
μουσική / που ο Σηκουάνας κάθε βράδυ ταξιδεύει¹⁵¹. Άλλες φορές πάλι, συνοδεύει μια
εικόνα: όπως όταν / μες σε κρυστάλλινο ποτήρι πίνεις / το πιο ακριβό ποτό κι η
μουσική κι όλα τα φώτα / σε μηδενίζουν φέγγοντας την ακριβή σου αγάπη¹⁵². Ήχοι της
φύσης επίσης, μεταφέρονται από τον Ασλάνογλου σαν μουσική: Πόσο σ' αγάπησα
υγρή μουσική σ' αίθουσες χορού / ατημέλητες / πίδακες χαμηλοί και μουσκεμένοι κήποι
/ λιθόστρωτο με βομβητή νερού, υπόγειοι χείμαρροι¹⁵³. Ταυτόχρονα όμως, η μουσική,
μπορεί να έχει και αρνητική χροιά: Και ήμουν / σαν αφημένος σε δικιά μου μουσική,
ζώντας αδιάκοπα / με παραισθήσεις κι αυταπάτες¹⁵⁴. Ο σπουδαίος λογοτέχνης Τάσος
Κόρφης αναφέρει για τη μουσική στον Ασλάνογλου: «Φύση μουσική ο ποιητής, ένας
από τους λίγους μεταπολεμικούς ποιητές μας που χρησιμοποιεί μουσικά στοιχεία,
επισημαίνοντας τις συμβολιστικές τους καταβολές· επιδέξια ενορχηστρώνει τους
στίχους του»¹⁵⁵.

---

¹⁵¹ Όπ. σημ. 81, 24

¹⁵² Όπ. σημ. 81, 43

¹⁵³ Όπ. σημ. 81, 124

¹⁵⁴ Όπ. σημ. 81, 57

¹⁵⁵ Κόρφης Τάσος, «Μουσική εξομολόγηση (Ματιές στη ζωή και την ποίηση του Αλέξη Ασλάνογλου)», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 65, 50

2.3. Χρίστος Λάσκαρης: Βιογραφικά

Ο Χρίστος Λάσκαρης¹⁵⁶ γεννήθηκε το 1931 στο Χάβαρι, Ηλείας. Το 1945 εγκαθίσταται στην Πάτρα, όπου ολοκληρώνει και τις εγκύκλιες σπουδές του. Το 1957 αποφοίτησε από την Παιδαγωγική Ακαδημία Τριπόλεως αλλά δεν εργάστηκε ποτέ ως δάσκαλος. Από το 1959 υπήρξε μέτοχος στο Αστικό ΚΤΕΛ Πατρών, όπου εργαζόνταν ως μέλος του διοικητικού συμβουλίου. Στα Γράμματα πρωτοεμφανίστηκε στην ανθολογία νέων λογοτεχνών *Παρουσίες*¹⁵⁷, με το διήγημα *Το όνειρο του Προκόπη* και τα ποιήματα *Η μεταμόρφωση*, *Κρυφή ζωή*, *Το κλουβί και το πουλί*, *Οι επισκέπτες* και *Οι μυλόπετρες*. Το 2007 τιμήθηκε διεθνές Βραβείο ποίησης Καβάφη από το Ινστιτούτο Μελετών Ανατολικής παράδοσης Μοχάμεντ Άλι του Καΐρου. Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά, γερμανικά, πολωνικά, ισπανικά και πορτογαλικά. Πέθανε στις 11 Ιουνίου 2008 στην Πάτρα.

Έργα του αποτελούν: *Ποιήματα 1965-1978*, Πάτρα, 1979. *Να εμποδίζεις τις σκιές*, Θεσσαλονίκη, Διαγώνιος, 1982. *Να τελειώνουμε!*, Θεσσαλονίκη, Διαγώνιος, 1986. *Σύντομο Βιογραφικό*, Θεσσαλονίκη, Διαγώνιος, 1991. *Ποιήματα*, Αθήνα, Μπιλιέτο, 1995. *Τέλος Προγράμματος*, Αθήνα, Μπιλιέτο, 1997. *Δωμάτιο για έναν*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2001. *Ποιήματα*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2004. *Απόγευμα προς βράδυ*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2006.

---

¹⁵⁶ Βλ. σημ. 2, 598

¹⁵⁷ *Παρουσίες*, Αθήνα, 1970, 302-309

2.3.1. Ο έρωτας ως στιγμιότυπο

Τον έρωτα τον ζει / μες στα ποιήματα / μα αν τον ρωτήσετε / θα 'θελε κι αυτός / να τον ζούσε στο κρεβάτι¹⁵⁸

Η ποίηση του Χρίστου Λάσκαρη διακρίνεται για τον αποσπασματικό της χαρακτήρα, τη λακωνικότητα και την εκφραστική λιτότητα του λόγου. Τα ποιήματα του μοιάζουν με στιγμιότυπα, φωτογραφίες, αποκρυσταλλωμένες εικόνες. Οι λιγοστές λέξεις που επιλέγει σε κάθε ποίημα, αποκτούν άλλη βαρύτητα· φαίνονται τόσο προσεκτικά επιλεγμένες. Αυτή η συντομία διατηρείται σε όλη την ποιητική του πορεία, χωρίς παρεκκλίσεις, ανεξαρτήτως των θεμάτων που καταπιάνεται. Ο έρωτας, με τον οποίο ασχολείται συστηματικά ο ποιητής, αποδίδεται απλά, λιτά μέσα από ένα καθημερινό λεξιλόγιο, χωρίς πλούσια εκφραστικά μέσα. Οι αναμνήσεις και η αναπόφευκτη φθορά του χρόνου κυριαρχούν, από κοινού με ένα ανεκπλήρωτο συναίσθημα, σα μια χαμένη ευκαιρία ή σαν κάποια που δεν δόθηκε ποτέ. Το ερωτικό αντικείμενο μένει συνήθως ασαφές, σκιερό, χωρίς εκτενείς περιγραφές. Μια από τις εξαιρέσεις το ποίημα *Εκείνη*, όπου αναφέρει: *Τα χείλη της / σε λόγια ερωτικά με παρασύρουν πάντοτε / καθώς και τα μαλλιά της / τα πολλά κι αμάζευτα¹⁵⁹.*

Οι αναφορές στον ίδιο τον έρωτα είναι αρκετές σε σχέση πάντα και με την έκταση του έργου του. Σε μια από αυτές γράφει χαρακτηριστικά: *Αβέβαιη στιγμή του έρωτα, / που όλα τα παίζεις πάνω απ' τη φωτιά, / που όλα τα χάνεις πάνω απ' τη φωτιά, / σπρώχνοντας τα κορμιά ως την εξόντωση / σα να 'ναι δυο πιόνια που εξουσιάζεις¹⁶⁰.* Η φυσική ορμή του έρωτα και το αβέβαιο του χαρακτήρα του, καταδεικνύουν την αδυναμία της δράσης του ποιητικού εγώ που οδηγείται αργά ή γρήγορα στην εξόντωση. Ο έρωτας επικρατεί πλέον ως ανάμνηση που με τον καιρό απομακρύνεται: *Νόημα να μη βρίσκεις πουθενά / και να βαριέσαι. / Οι όμορφες στιγμές / που έζησες μαζί της / στη διπλανή κάμαρη / άραγε να υπήρξαν, να υπήρξε το κορμί της;¹⁶¹* Η χρονική απόσταση των γεγονότων κάνουν τον ποιητή να αναρωτιέται και να αμφιβάλει για την ύπαρξη τους. Άλλες φορές πάλι, μνήμες που έχουν θαφτεί στο χρόνο, επιστρέφουν στο παρόν και αναστατώνουν τον ποιητή: *Την είχα για χαμένη όταν μια μέρα / με πρόφτασε η φωνή της καθώς προχωρούσα / ξένος και*

¹⁵⁸ Λάσκαρης Χρίστος, *Ποιήματα*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2004, 311

¹⁵⁹ Λάσκαρης Χρίστος, *Ποιήματα*, Αθήνα, Μπιλιέτο, 1995, 41

¹⁶⁰ Όπ. σημ. 159, 46

¹⁶¹ Όπ. σημ. 159, 76

μοναχός μέσα στο πλήθος. / Στράφηκα, / μα με παρέσυρε το ρεύμα / από 'να νέο κύμα
που μετακινήθη / βυθίζοντας με / σε καινούργιο πένθος.¹⁶²

Ο ανεκπλήρωτος έρωτας βρίσκεται στο επίκεντρο, έχοντας εξελιχθεί σε βάσανο που τον ταλανίζει: *Μ' έχεις / για να σου κάνω τα θελήματα, / δε σου περνάει απ' το μυαλό / ότι μπορεί να σ' αγαπάω*¹⁶³. Η απογοήτευση επανέρχεται ξανά και ξανά, καθώς ο έρωτας μοιάζει τόσο κοντά αλλά ταυτόχρονα τόσο μακριά: *Είναι εκεί, / σαν ώριμη οπώρα ξαπλωμένη / με το λαιμό γυμνό, / το στήθος της σαν πίδακας / και συ / σκυμμένος πάνω της, σαν πάνω από γκρεμό, / να θες να πιείς / και να καταποντίζεσαι*¹⁶⁴. Ο ίδιος το χρεώνεται ως μια προσωπική αποτυχία, ως κάτι που εν τέλει ήταν ανίκανος να πράξει: *Δε μπόρεσα να σε δημιουργήσω· / έμεινες μέσα μου μια / μοναχική κραυγή, / μια πρώτη πρόταση*¹⁶⁵. Ταυτίζεται με πρόσωπα ρομαντικά, που έζησαν τη ζωή τους περιμένοντας μια αγάπη που δεν ήρθε ποτέ: *Όταν ακούει το κλειδί στην πόρτα, / πετάγεται / μα είναι πάντα κάποιος άλλος. / Είσαι τρελή, της λένε, / τρελή - / μ' αυτή εκεί! / ολόκληρη στην πόρτα!*¹⁶⁶. Μιλάει για αυτούς που δεν γνώρισαν τον έρωτα: *Θα μιλήσω γι' αυτούς / που δεν ε γνώρισαν ποτέ τον έρωτα, / για όσους πλάγιαζαν το βράδυ μ' έναν ίσκιω*¹⁶⁷. Σε μια αντιπαραβολή με το γνωστό ποίημα του Ντίνου Χριστιανόπουλου, *Ενός λεπτού σιγή*¹⁶⁸. Η ποίηση του χαρακτηρίζεται από μια βαθιά ευαισθησία και ενσυναίσθηση. Δεν είναι ένας ερωτικός ποιητής, παρ' ότι έχει αρκετά ερωτικά ποιήματα, ούτε διακατέχεται από μια υμνητική διάθεση για τον έρωτα. Αντίθετα στέκεται στον ερωτικό πόνο και στην απόγνωση της απόρριψης: *Καλά το ψωμί, / τον έρωτα όμως γιατί / τι έφταιζε / και μια ολόκληρη ζωή / τον ζητιανεύω*¹⁶⁹.

Ένα ακόμα ζήτημα που απασχολεί γενικότερα την ποίηση του Χρίστου Λάσκαρη είναι αυτό της ανθρώπινης φθοράς. Στον έρωτα ειδικότερα, το πέρασμα του χρόνου και η δοκιμασία των σχέσεων βρίσκονται στο επίκεντρο. Το γήρας δημιουργεί ανασφάλεια στον ποιητή, με τον έρωτα να αποτελεί συνώνυμο της νιότης: *Γέρασες, / κι αυτή ούτε μια ρυτίδα. / Τι εξευτελισμός / να βάφεις τα μαλλιά / και πλάι*

---

¹⁶² Όπ. σημ. 159, 104

¹⁶³ Όπ. σημ. 159, 80

¹⁶⁴ Όπ. σημ. 159, 81

¹⁶⁵ Όπ. σημ. 159, 86

¹⁶⁶ Όπ. σημ. 159, 94

¹⁶⁷ Όπ. σημ. 159, 47

¹⁶⁸ Χριστιανόπουλος Ντίνος, *Ποιήματα*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Διαγωνίου, 1985, 59

¹⁶⁹ Όπ. σημ. 159, 212

της / τον εραστή να παριστάνεις¹⁷⁰. Οι απαιτήσεις από τον ερωτικό σύντροφο πλέον έχουν ελαχιστοποιηθεί και οι προσδοκίες έχουν συντριβεί στη δίνη του χρόνου: *Ποιος μίλησε γι' αγάπη. / Απλώς, / να με ανέχεσαι / καμιά φορά / να με φωνάζεις στο κρεβάτι*¹⁷¹. Ο έρωτας φαίνεται πλέον να έχει πεθάνει: *Ποτέ μου δεν περίμενα / ότι θα σε συνήθιζα τόσο πολύ. / Πως θα γυρίζω στο πλευρό / κι αμέσως / θα με παίρνει ο ύπνος*¹⁷². Όπως συμβαίνει στη ζωή, έτσι και στην ποίηση του Λάσκαρη παρακολουθούμε έναν κύκλο. Ο έρωτας κάνει μια διαδρομή από την ακμή μέχρι την οριστική παρακμή και τον θάνατο. Μια πορεία μέσα από στιγμιότυπα που περικλείουν τις πολλές και διαφορετικές εκφάνσεις των ερωτικών σχέσεων.

2.3.2. Η εσωτερική μετανάστευση

*Ο ευτυχισμένος καιρός επέρασε. / Πήραν τη θέση του το ασανσέρ, / κι ο πεθαμένος*¹⁷³.

Ο Χρίστος Λάσκαρης αποτελεί και αυτός μια σιγανή ποιητική φωνή της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Γεννημένος σε ένα μικρό χωριό της Ηλείας, το Χάβαρι, μετακομίζει στην εφηβεία στην Πάτρα, όπου εκεί περνάει και ολόκληρη τη μετέπειτα ζωή του. Τα γεγονότα της Κατοχής και του Εμφυλίου, περνάνε ανεπηρέαστα για τον ποιητή, καθώς στο Χάβαρι δεν βρίσκεται αντιμέτωπος με τέτοιες εικόνες και βιώματα. Αυτό όμως που φαίνεται να τον επηρεάζει σημαντικά είναι η μετάβαση από το χωριό στην Πάτρα, ακόμα και σε αυτήν την επαρχιακή Πάτρα του 50, καθώς ποτέ δεν κατάφερε να προσαρμοστεί στο νέο περιβάλλον. Οι διαφορετικοί ρυθμοί της πόλης και ο απρόσωπος χαρακτήρας της, τον βυθίζουν σε μια απέραντη θλίψη. Ο ίδιος ο ποιητής σε συνέντευξη του επιβεβαιώνει το κόστος που του προκάλεσε αυτή η μετάβαση: «Για μένα δεν ήταν απλά μια μετανάστευση. Ήταν ένα ξερίζωμα. Άφησα πίσω το σπίτι μας, τη γειτονιά, τους δρόμους που περπάτησα, τους φίλους. Αυτό ήταν το πρώτο ψυχικό τραύμα. [...] Η Πάτρα, αν και ήταν μια πόλη ανθρώπινη εκείνη την εποχή, εμένα μ' έπνιγε. Ένιωθα ξένος, ένας

---

¹⁷⁰ Όπ. σημ. 159, 85

¹⁷¹ Όπ. σημ. 159, 136

¹⁷² Όπ. σημ. 159, 163

¹⁷³ Όπ. σημ. 159, 33

παρείσακτος. Πονούσα, σκεφτόμουνα το χωριό¹⁷⁴». Στην ποίηση του το «ξερίζωμα» αυτό, περνάει μέσα από μια νοσταλγία για το γενέθλιο τόπο και τα παιδικά χρόνια.

Ειδικά η πρώτη του συλλογή, *Ο ευτυχισμένος καιρός επέρασε*, διακρίνεται, όπως φανερώνει και ο τίτλος της, από νοσταλγικά ποιήματα, τα οποία περιγράφουν μια χαμένη ευτυχία. Σκηνές από την καθημερινότητα του χωριού περιγράφονται με λεπτομέρεια: *Να υπάρχουν ακόμα οι μουριές, / εκείνες οι μουριές στο σπίτι μας απ' έξω, λέω, / να υπάρχει η μικρή μας γειτονιά, / η Αντωνιά που έραβε μπρος στο παράθυρο της, / να τεμπελιάζουνε στους φράχτες τα σκυλιά. / Ή μήπως πέρασε ο δρόμος πάνω απ' όλα αυτά, / κι έμεινε τούτη η μνήμη...*¹⁷⁵. Εκτός όμως από την τοπογραφία, ο Λάσκαρης εστιάζει και στα οικεία πρόσωπα που συναντάς στο χωριό, όπως αυτό της Αντωνιάς που συνήθιζε να ράβει μπροστά στο παράθυρο της, σε μια αντίθεση με την αποξένωση της σύγχρονης πόλης. Οι Κυριακές στη φύση με κοντινά πρόσωπα ενυπάρχουν μόνο ως μνήμες, όπως βλέπουμε χάριν παραδείγματος στις *Κυριακές με το θείο*¹⁷⁶: *Με έπαιρνε τις Κυριακές και φεύγαμε / Εγώ, ακολουθούσα. [...] Χάζενα με τους ανεμόμυλους / και τα γιοφύρια. Τα παιδικά χρόνια θέλει να συνεχίσουν να τον συντροφεύουν: Μείνε κοντά μου εικόνα μακρινή, / μείνετε σείς / παιδικοί φόβοι*¹⁷⁷.

Η αθωότητα και οι παιδικοί φόβοι είναι προτιμότεροι από τη φρίκη της ενήλικης ζωής. Μια φρίκη που αρχίζει να τη βιώνει ο Λάσκαρης ήδη από τα πρώτα χρόνια στην Πάτρα. Τα παιδιά του χωριού και της υπαίθρου δίνουν τη θέση τους στα παιδιά των ασανσέρ: *Τραυματισμένα μου πουλιά παιδιά των ασανσέρ / μ' ακίνητα τα μάτια σας μπρος στις τηλεοράσεις / με κοιμισμένο το μυαλό και τις ψυχές νωθρές / καθώς γλυκά βουλιάζετε στις κεντρικές θερμάνσεις*¹⁷⁸. Ο ανοιχτός χώρος και η αυλή έχει αντικατασταθεί από την πολυκατοικία. Ειδικότερα ο φωταγωγός και το κλειστοφοβικό του χαρακτήρα του, τον φέρνουν στο επίκεντρο της ποίησης του Λάσκαρη: *Ήταν το θέμα μια ευκολία: / είχες από κάπου να πιαστείς, / να αναπτύξεις. / Τώρα εδώ, / σε τούτο το φωταγωγό που μ' έριζαν, / κοιτώ το ύψος και φοβάμαι. / Πρέπει να αναρριχηθώ. / Λέξεις να βρω / που να γαντζώνουν στο τσιμέντο*¹⁷⁹. Ο

¹⁷⁴ «Εγώ δεν πήγα στην ποίηση ομαλά...», συν στον Δημήτρη Κανελλόπουλο, περ. *Οροπέδιο*, τχ. 2, 60-61

¹⁷⁵ Όπ. σημ. 159, 12

¹⁷⁶ Όπ. σημ. 159, 10

¹⁷⁷ Όπ. σημ. 159, 13

¹⁷⁸ Όπ. σημ. 159, 35

¹⁷⁹ Όπ. σημ. 159, 44

πατρινός ποιητής ψάχνει λέξεις να γαντζώνουν στο τσιμέντο, ψάχνει λέξεις να πιαστεί από αυτές. *Μικρές, καθημερινές λέξεις. / Ο αναγνώστης δεν ξέρει τι σταθήκατε για μένα*¹⁸⁰, γράφει στα *Στηρίγματα*. Μέσα στη μοναξιά του αστικού τοπίου, η ποίηση μένει το μόνο στήριγμα. Η θλίψη και η μελαγχολία κυριαρχεί καθώς τα αδιέξοδα της ανθρώπινης ύπαρξης κατατρώνουν το ποιητικό εγώ: *Μέρες πάνω στις μέρες, / κι από κάτω να στενάζει πλακωμένη / μια ζωή*¹⁸¹. Ο Νίκος Λάσκαρης σημειώνει για τον υπαρξιακό χαρακτήρα της ποίησης του Λάσκαρη: «Κατά τη γνώμη μου το κύριο θέμα στην ποίηση του Λάσκαρη είναι ένα: Η διάσταση του μοναχικού ανθρώπου με τον κόσμο που τον περιβάλλει, πίσω από την οποία διακρίνουμε, προσέξτε, μια νοσταλγία για τον εδεμικό χρόνο της παιδικής ηλικίας. Απ' αυτή την άποψη μπορούμε να πούμε ότι ο Λάσκαρης είναι ένας υπαρξιακός ποιητής. Αφού αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο ακόμη κι όταν μας μιλάει για τον έρωτα ή τον θάνατο – κυρίως τότε – είναι κατά την δική μου αίσθηση, η προβολή των ορίων της ανθρώπινης υπάρξεως, με τους όρους όμως των σύγχρονων αδιεξόδων της¹⁸²». Αυτή η υπαρξιακή αγωνία εκφράζεται μέσα από τους γκρίζους τοίχους του διαμερίσματος, μέσα από το αφιλόξενο αστικό χώρο.

Ο Χρίστος Λάσκαρης, ως ένας μελαγχολικός φωτογράφος του γκρίζου, όπως εύστοχα τον χαρακτηρίζει ο Στάθης Κουτσούνης¹⁸³, απαθανατίζει τα μελαγχολικά στιγμιότυπα της καθημερινότητας, παρατηρώντας προσεκτικά τους ανθρώπους της πόλης. Δε νιώθει ποτέ ένας από αυτούς, δεν ενσωματώνεται, παρά συνθλίβεται στην απέραντη πλήξη της άγονης ζωής της μεγαλούπολης. Η μοναξιά του αποτυπώνεται μέσα από εικόνες καθημερινών συνηθειών: *Σ' αυτό το απέραντο σούπερ-μάρκετ, / που πάνω του τσακίζονται / όλα τα όνειρα, / εδώ, / στη μοναξιά των διαδρόμων θα με βρεις / με το καρότσι μου να περιφέρομαι*¹⁸⁴. Βλέπουμε επίσης συχνές αναφορές στις Κυριακές και την απόλυτη ανία που τις συνοδεύει: *Μουντό κυριακάτικο απομεσήμερο. / Κάθεσαι ακόμα στο τραπέζι / και καπνίζεις. / Ο εκφωνητής στο ραδιόφωνο / περιγράφει τον αγώνα / Αιγάλεω – Απόλλωνα Καλαμαριάς. / Την ξέρεις καλά / αυτή την πλήξη που σε τριγυρίζει*¹⁸⁵. Η επιμονή του Λάσκαρη με τις Κυριακές έχει διπλή

---

¹⁸⁰ Όπ. σημ. 159, 215

¹⁸¹ Όπ. σημ. 159, 26

¹⁸² Λάσκαρης Νίκος, «Για την ποίηση του Χρίστου Λάσκαρη», περ. *Πλανόδιον*, τχ. 22, 33

¹⁸³ Κουτσούνης Στάθης, «Χρίστος Λάσκαρης, ο μελαγχολικός φωτογράφος του γκρίζου» στο *Πρακτικά Εικοστού Ένατου Συμποσίου Ποίησης. Το Μοντέρνο στην Ποίηση*, επιμ. Ξένη Σκαρτσή, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2010, 43-46

¹⁸⁴ Όπ. σημ. 159, 218

¹⁸⁵ Όπ. σημ. 159, 175

σημασία. Αφενός η πλήξη πολλαπλασιάζεται, λόγω του ότι η Κυριακή είναι αργία και ο ελεύθερος χρόνος είναι περισσότερος και αφ' ετέρου οι μέρες αυτές έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τις Κυριακές των παιδικών χρόνων. Εκείνες οι μέρες ήταν γεμάτες, όπως βλέπουμε παραδείγματος χάριν στο ποίημα *Κυριακές με το θείο*, ενώ τώρα μοιάζουν άδειες, κενές, χωρίς λόγο ύπαρξης για τον ποιητή. Ο ίδιος, δημόσιος υπάλληλος σε όλη του τη ζωή, δεν μπορεί να προσαρμοστεί στην ρουτίνα και τη στασιμότητα που χαρακτηρίζει αυτό το επάγγελμα, θυμίζοντας μας τη βαριά θλίψη του Καρυωτάκη. Στο ποίημα *Υπάλληλοι*, γράφει αντιπροσωπευτικά: *Οι Κυριακές είναι δικές τους. / Σηκώνονται όσο γίνεται αργά, / το φχαριστιούνται το κρεβάτι. / Όσο για τον καφέ τους, / τον απολαμβάνουν. / Σήμερα κανένας δεν τους κυνηγά. / Στο δρόμο περπατούν αργά, / σχεδόν νοχελικά - / θαρρείς και παίρνουνε εκδίκηση*¹⁸⁶. Οι υπάλληλοι για το Λάσκαρη, μοιάζουν σαν εγκλωβισμένοι, καταδικασμένοι μέσα στη ρουτίνα τους και οι Κυριακές τους, σα μια βόλτα στο προαύλιο της φυλακής. Η αβουλία τους δεν θα τους επιτρέψει να ξεφύγουν ποτέ: *Κάθε φορά / που σχεδιάζω μια απόδραση / σκέφτομαι τους φρουρούς με τα σκυλιά, / τον προβολέα εκεί πάνω / που χτενίζει*¹⁸⁷.

Ακόμη συχνά, διακατέχεται από μια λεπτή ειρωνεία απέναντι στον σύγχρονο τρόπο ζωής, τον οποίο δείχνει να μην αντιλαμβάνεται: *Θα τους δείτε το πρωί της Κυριακής / - πηγαίνοντας για την εκκλησία - / να πλένουν οικογενειακώς το αυτοκίνητο. / Είναι οι άνθρωποι της πόλης που ετοιμάζονται. / Θα βγούνε στην εξοχή. / Θα πάνε να φέρουνε / στο διαμέρισμα λουλούδια*¹⁸⁸. Ο ποιητής έχοντας μεγαλώσει μέσα στη φύση, ειρωνεύεται τη σχέση που έχει πλέον αποκτήσει ο άνθρωπος με αυτή. Αλλά και τη σχέση με τον συνάνθρωπο, η οποία έχει πλέον περάσει σε ένα στάδιο πλήρους απάθειας: *Με πρόσωπο στραμμένο στο φεγγάρι / λόγια προφέρει ακατάληπτα / βγάζοντας κατά διαστήματα κραυγές. / Πάλι ο επιληπτικός, / λένε μες σε χασμουρητά οι γείτονες*¹⁸⁹. Η ζωή στο χωρίο είναι ταυτόσημη με τις αληθινές σχέσεις, τους ανοιχτούς ανθρώπους ενώ στην πόλη με την αποξένωση και την απομόνωση. Ο Λάσκαρης παρ' ότι ζει λίγα χιλιόμετρα μακριά από τον γενέθλιο τόπο του, δεν μπορεί ποτέ να αποδεχτεί αυτή τη μετάβαση, δεν μπορεί να δει τον εαυτό μέσα στη μεγαλούπολη. Ζει νοσταλγώντας το Χάβαρι, το οποίο έχει άρρηκτα συνδεθεί με χρόνια ανέμελα,

---

¹⁸⁶ Όπ. σημ. 159, 189

¹⁸⁷ Όπ. σημ. 159, 73

¹⁸⁸ Όπ. σημ. 159, 36

¹⁸⁹ Όπ. σημ. 159, 91

ευτυχισμένα. Ο χρόνος φαίνεται να έχει σταματήσει εκεί και η ζωή στην Πάτρα κυλάει διεκπαιρευτικά. Παραμένει ως τέλος εγκλωβισμένος σε μια ζωή των πολλών. Παραμένει ένας υπάλληλος από την επαρχία.

2.3.3. Μορφές θανάτου μιας νεκροφανούς ποίησης

Στη λέξη θάνατος, / κατέφυγα πολλές φορές· / μου φαίνονταν, / η μόνη αληθινή¹⁹⁰

Ο θάνατος αποτελεί ίσως το αγαπημένο θέμα της ποίησης του Λάσκαρη. Φυσικός ή μεταφορικός, υπάρχει παντού στην ποιητική του, σκεπάζοντας το κάθε τι. Αρχικά θα λέγαμε πως ο θάνατος εισέβαλε πρώτα βίαια στη ζωή του ποιητή, πριν εισχωρήσει και στην ποίηση του. Ο απρόσμενος θάνατος του πατέρα του θα του δημιουργήσει ένα μεγάλο ψυχικό τραύμα όπως παραδέχεται και ο ίδιος: «Σκέψου τώρα, αυτόν τον πατέρα να τον χάνεις και μάλιστα σε αντίξοες συνθήκες, όταν είσαι στα είκοσι τρία σου. Μεγάλο το ψυχικό τραύμα και ανεπούλωτο. Ήταν το πρώτο. Έκανα να συνέλθω τέσσερα χρόνια»¹⁹¹. Τη μορφή του πατέρα τη συναντάμε συχνά στα ποιήματά του, άλλοτε ως όνειρο: *Στο σπίτι μας πάλι: / ο πεθαμένος πατέρας μου / μου χαϊδεύει τα μαλλιά, η μάνα μου ράβει. / Όταν ξυπνήσω θα είναι δύσκολα¹⁹²*. Και άλλοτε ως μνήμη: *θυμάμαι: / ήταν σ' αυτή / την πολυθρόνα βουλιαγμένος / κι άκουγε κάθε βράδυ τη φωτιά / να ροκανίζει τα χρόνια του σε στάχτη¹⁹³*.

Αυτή λοιπόν, η πρώτη συνάντηση του Λάσκαρη με το θάνατο, θα τον τρομάξει αρχικά αλλά ταυτόχρονα θα του δημιουργήσει και μια απάθεια για τη συνέχεια: *Φοβήθηκα πολύ / όταν αντίκρυσσα πρώτη φορά το θάνατο [...] Ύστερα, / την επόμενη φορά που τον συνάντησα / - μου διαφεύγει που - / μου φάνηκε ηπιώτερος, / για να μου γίνει με το πέρασμα του χρόνου / οικείος¹⁹⁴*. Μια συνέχεια, όπου ο θάνατος θα βρίσκεται παντού. Το περιβάλλον της πόλης μοιάζει ένα απέραντο νεκροταφείο και οι κάτοικοι της νεκροί: *Σαν τάφος βαριοστολισμένος το περίπτερο / με τις εφημερίδες, / τα φτηνά περιοδικά του έρωτα / και μέσα ο νεκρός, / όλος μελαγχολία / να υπομένει¹⁹⁵*. Ο θάνατος εδώ, έχει την έννοια του απόλυτου αδιεξόδου, της απραξίας και της

¹⁹⁰ Όπ. σημ. 159, 173

¹⁹¹ Όπ. σημ. συν, 60

¹⁹² Όπ. σημ. 159, 116

¹⁹³ Όπ. σημ. 159, 29

¹⁹⁴ Όπ. σημ. 159, 32

¹⁹⁵ Όπ. σημ. 159, 72

απέραντης αταραξίας, αφού σε αυτόν τον τόπο δεν μπορεί να υπάρξει ζωή για τον ποιητή, παρά μόνο θάνατος. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η διάκριση ανάμεσα στον κόσμο των νεκρών και των ζωντανών: *Τουλάχιστον / κάτι καινούργιο αντιμετωπίζουμε / όταν, / με έναν οβολό στα δόντια, / για το μεγάλο τους ταξίδι / ξεκινούν οι νεκροί· / ενώ οι ζωντανοί / τον ίδιο δρόμο ξαναπαίρνουμε*¹⁹⁶. Ο ποιητής φαίνεται να γοητεύεται από την αυτοκτονία, αφού δεν βρίσκει νόημα στη ζωή: *Μονάχα οι αυτόχειρες / είναι πραγματικά ελεύθεροι. / Οι άλλοι, / βρισκόμαστε στο σώμα μας / ακόμα / κι όταν ονειρευόμαστε*¹⁹⁷.

Μια ακόμα μορφή θανάτου, στην ποίηση του Λάσκαρη, είναι αυτή του αργού θανάτου που επέρχεται μέσα από τη φθορά του χρόνου. Το γήρας και ο τρόπος που αυτό κατατρώει το ανθρώπινο σώμα απασχολεί έντονα τον ποιητή: *Διψούσε, / και της δίναμε μια κουταλιά νερό. / Έτσι κάθε φορά επέστρεφε προς τη ζωή / με τα σημάδια της φθοράς / πιο έντονα στο πρόσωπο της*¹⁹⁸. Η υπενθύμιση της χαμένης του νεότητας τον καταβάλλει συναισθηματικά: *Τι θλίψη που έκρυβαν τα μάτια της / καθώς κοιτάζε / μπρος στο παράθυρο της μόνη / τις λεμονιές / ακούγοντας / μες στο απόβραδο φωνές, / από αγόρια και κορίτσια που ετρέχανε / φέρνοντας ως εδώ / τη μακρινή της νιότη*¹⁹⁹. Η Αθηνά Βογιατζόγλου εντοπίζει στην ποίηση του μια πορεία από τη νιότη ως τη φθορά και το θάνατο: «Σωματική και κοινωνική παρακμή, ατομικός και συλλογικός θάνατος συμβαδίζουν στο έργο του και ενίοτε γίνονται ένα αζεδιάλυτο κράμα. Η ζωή του Λάσκαρη, όπως αποτυπώνεται στην ποίηση του, οδηγείται νομοτελειακά από το παιδί και τον νέο στον αποθαρρημένο ενήλικα και τον ασθενικό γέρο και, παράλληλα, από το χωριό, τη γειτονιά, την ανοιχτή φύση, τις αυλές και τους κήπους (κυρίως αυτούς) στην αφιλόξενη πόλη, το καταθλιπτικό διαμέρισμα με το φωταγωγό, τη μοναχική κάμαρα και, εντέλει το κρεβάτι ως “προθάλαμο” του θανάτου (και δίδυμη όψη του φερέτρου)²⁰⁰». Το ποιητικό εγώ αποδίδεται πολύ συχνά ασθενικό, καταβεβλημένο, κοντά στο οριστικό τέλος. Το ποίημα *Αποκαθήλωση* είναι ένα από τα πολλά παραδείγματα τέτοιων εικόνων: *Φτάνουμε ως την πιο βουβή κραυγή. / Ύστερα, / γέροντας το κεφάλι, / ησυχάζουμε. / Οι νοσοκόμες, / που όσο η κρίση διαρκεί / τίποτα*

---

¹⁹⁶ Όπ. σημ. 159, 68

¹⁹⁷ Όπ. σημ. 159, 129

¹⁹⁸ Όπ. σημ. 159, 66

¹⁹⁹ Όπ. σημ. 159, 16

²⁰⁰ Βογιατζόγλου Αθηνά, «Η “ποίηση δωματίου” του Χρίστου Λάσκαρη», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 1812, 1108

δε μπορούν να κάνουνε, / τώρα όλο σπουδή, / φέρνοντας ρούχα καθαρά, / μας παίρνουν
τρυφερά στο στήθος τους / και μας αλλάζουν²⁰¹.

Η σχέση βέβαια του Λάσκαρη με το θάνατο αποδίδεται και μέσα από δυνατές
εικόνες, ποιήματα «φερετρολογικού νατουραλισμού»²⁰², όπως τα χαρακτηρίζει η
Αθηνά Βογιατζόγλου. Πρόκειται για ποιήματα που περιγράφουν τελετουργίες που
σχετίζονται με τον θάνατο και συνήθως έχουν στο επίκεντρο τους το φέρετρο: *Αίφνης
/ χωρίς καμία εξήγηση / την είδα σ' ένα φέρετρο, / πληθωρική μες στο ταγιέρ της, /
ντάλα μεσημέρι*²⁰³. Μπορεί ακόμα να συνδέονται και με τη διαδικασία της ταφής: *Είν'
ένας τάφος, / που χάσκει μες στον ύπνο μου. / Στο πλάι με το φτυάρι του, / ο
νεκροθάφτης. / Άντε, μου λέει, / να τελειώνουμε!*²⁰⁴ Η εμμονή του Λάσκαρη με τον
θάνατο οφείλεται κατά τον ίδιο στην ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία του ποιητή: «Με το
θάνατο, αγαπητέ μου Δημήτρη, συνομιλούν όλοι οι ποιητές. Μα με τι άλλο παλεύει ο
ποιητής, αν όχι με τη φθορά, το θάνατο. Και ξέρεις γιατί παλεύει με το θάνατο; Γιατί
δεν είναι στα καλά του»²⁰⁵. Η ποίηση του Λάσκαρη λοιπόν, αντιμάχεται το θάνατο,
*εμποδίζει τις σκιές να δράσουνε, το θάνατο να γίνει τρέλα*²⁰⁶.

---

²⁰¹ Όπ. σημ. 159, 161

²⁰² Όπ. σημ. 200, 1116

²⁰³ Όπ. σημ. 159, 102

²⁰⁴ Όπ. σημ. 159, 143

²⁰⁵ Όπ. σημ. 174, 62

²⁰⁶ Όπ. σημ. 159, 82

2.4 Η μεταπολεμικότητα με όρους σύγκλισης – απόκλισης

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ειδικότερα για τα καθ' ημάς το τέλος του Εμφυλίου αποτελεί την απαρχή της λεγόμενης μεταπολεμικής ποίησης. Η φιλολογική κριτική στην πλειοψηφία της, επιλέγει να διαχωρίσει τη μεταπολεμική ποίηση σε δύο επιμέρους περιόδους, της πρώτης και της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά ή Γενιά του 60 διαδέχεται την πρώτη και πιάνει το ποιητικό νήμα στις αρχές της δεκαετίας του 60 ως επί το πλείστον καθώς μιλάμε για ποιητές γεννημένους μεταξύ 1929 και 1940. Η χρονική απόσταση από τα γεγονότα του πολέμου καθώς και η απουσία του κοινού οράματος δημιουργούν εύλογα το ερώτημα τόσο για τη συνοχή της όσο και για την εν γένει ύπαρξη της. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την πρώτη μεταπολεμική γενιά, η οποία περικλείεται από το αίσθημα της Ήττας και ανεξάρτητα από τις επιμέρους τάσεις που αναπτύσσονται διατηρεί το συνεκτικό της χαρακτήρα. Μιλάμε άλλωστε εν πολλοίς για μια κλειστή ομάδα με ιδεολογικό πρόσημο. Η δεύτερη «φουρνιά» της μεταπολεμικής περιόδου όμως, παρουσιάζει πολύ λιγότερη ομοιογένεια και σημαντικές αποκλίσεις από την πρώτη. Χαρακτηρίζεται γενιά των απόηχων ή χαμένη γενιά λόγω του ότι οι ποιητές που την απαρτίζουν δεν ήταν σε θέση να διαδραματίσουν ρόλο στις ιστορικές εξελίξεις. Αυτή η μη ενεργή συμμετοχή καθόρισε σε μεγάλο βαθμό και το ποιητικό ύφος αυτής της γενιάς. Είναι ενδεικτικοί οι στίχοι του Γεράσιμου Λυκιαρδόπουλου από το *Ραγισμένο ταμπούρλο: δεν πρόλαβες τίποτα / - ανταύγειες μόνο / κουρέλια μουσικής που τα ξεβράζει τ' όνειρο κι η τρέλα / ανταύγειες από μια μάχη που άλλοι δώσανε / και χάσανε για σένα*²⁰⁷.

Έχοντας εξετάσει λοιπόν, μεμονωμένα, τρεις ποιητές αυτής της γενιάς είναι σημαντικό να εντοπίσουμε κατ' αρχήν τα στοιχεία αυτά που θεωρούμε ως ένα βαθμό κοινά. Πρώτα από όλα, γιατί είναι αναγκαίο, αν θέλουμε να ομιλούμε με όρους γενιάς σε ένα δεύτερο επίπεδο, θεματικό ή ύφους, χωρίς να αποτελεί μοναδικό κριτήριο οι ημερομηνίες γέννησης ή πρώτης δημοσίευσης. Επίσης το γεγονός πως ο Κ.Γ. Παπαγεωργίου εντάσσει τους τρεις αυτούς ποιητές σε διαφορετικές υποομάδες, μάς επιτρέπει – στη θεωρία τουλάχιστον – μια σφαιρικότερη προσέγγιση της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Αναφέραμε παραπάνω, πως για την πρώτη μεταπολεμική

---

²⁰⁷ Όπ. σημ. 1, 297

γενιά είναι ξεκάθαρος σε μεγάλο βαθμό ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ των ποιητών. Η Ήττα της Αριστεράς στον Εμφύλιο μονοπωλεί το ενδιαφέρον των λογοτεχνικών κύκλων της περιόδου. Στην δεύτερη μεταπολεμική γενιά αυτό το κομμάτι έχει σχεδόν σβήσει, με μοναδική εξαίρεση ίσως την περίπτωση του Βύρωνα Λεοντάρη. Πλέον αυτό που κυριαρχεί κατά την άποψη μας είναι η αμηχανία του ποιητή απέναντι σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται. Και αυτό το στοιχείο μπορούμε να το εντοπίσουμε με ευκολία και στους τρεις ποιητές της παρούσας εργασίας.

Ο Μάρκος Μέσκος δημιουργεί στην ποίηση του ένα δίπολο πρωτόγονου και σύγχρονου κόσμου. Η σύνδεση με τον γενέθλιο τόπο και το παρθένο φυσικό τοπίο, έρχεται σε αντιπαράθεση με τη ζωή της μεγαλούπολης και την αστικοποίηση. Ο Μέσκος αδυνατεί να δει τον εαυτό του στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, επιδιώκοντας την επανένωση με τη φύση. Ο γενέθλιος τόπος αποτελεί μια προσωπική ουτοπία, ένα μόνιμο καταφύγιο απέναντι στην βαρβαρότητα. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η Έδεσσα και γενικότερα ο μακεδονικός χώρος αποκρυσταλλώνεται στην ποίηση του Μέσκου ως ο παλιός κόσμος, ο προπολεμικός. Το ιστορικό παρόν από την άλλη συνοδεύεται από τη βουή του άστεως, το οποίο είναι συνυφασμένο με τον σύγχρονο κόσμο. Η ποίηση του Μέσκου εστιάζει περισσότερο στην επανένωση με τη φύση και πολύ λιγότερο στη δυσκαμψία του αστικού τρόπου ζωής. Παρ' όλα αυτά είναι έκδηλη η αμηχανία του ποιητή απέναντι σε μια εποχή που θα μπορούσε ήπια να χαρακτηριστεί μεταβατική.

Ένα παρόμοιο δίπολο εντοπίζουμε και στην ποίηση του Χρίστου Λάσκαρη. Εδώ διαφαίνεται μια διάκριση ανάμεσα στα παιδικά χρόνια στην επαρχία και την ενήλικη ζωή στην μεγαλούπολη, εν προκειμένω στην Πάτρα. Τα παιδικά χρόνια στο χωριό Χάβαρι της Ηλείας είναι συνειρμικά συνδεδεμένα με την ευτυχία και την ξεγνοιασιά ενώ η ζωή στην Πάτρα με την μοναξιά και το θάνατο. Ο ποιητής δεν αποδέχεται ποτέ τη βίαιη μετάβαση του από το χωριό στην πόλη. Μια μετάβαση που θα αποτελέσει για τον ίδιο ένα αργό και βασανιστικό θάνατο. Στα μάτια του η Πάτρα, μοιάζει με ένα απέραντο νεκροταφείο γεμάτο «ζωντανούς» νεκρούς, όπως για παράδειγμα ο περιπτεράς στο ποίημα του *Το περίπτερο*²⁰⁸. Οι απλές στιγμές της καθημερινότητας αποτελούν πηγή έμπνευσης για το Λάσκαρη, καθώς η ίδια η καθημερινότητα είναι πλέον μια ανυπόφορη συνθήκη. Το χωριό ταυτίζεται με την αγάπη για τη ζήση, αφού ακόμα και τα μικρά στιγμιότυπα από εκείνη την περίοδο

---

²⁰⁸ Βλ. σελ. 43

περιγράφονται με νοσταλγία και με ένα αδιάκοπο αίσθημα πεθυμιάς. Έτσι και στην περίπτωση του Λάσκαρη βλέπουμε την αδυναμία του ποιητή να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες που του ορίζει η εποχή του.

Σε αντίθεση με τους άλλους δύο ποιητές, ο Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου δεν ασφυκτιά στην σύγχρονη μεγαλούπολη. Αποτελώντας ανέκαθεν ένα παιδί της πόλης και συγκεκριμένα της Θεσσαλονίκης, απολαμβάνει την παρουσία του μέσα σε αυτή. Η Θεσσαλονίκη αποτελεί για αυτόν ένα καταφύγιο καθώς του δίνει τη δυνατότητα να μπλέκεται μέσα στην ανωνυμία του πλήθους. Παρ' ότι όμως εναρμονίζεται με το περιβάλλον, ο Ασλάνογλου, δεν μπορεί να βρει σε αυτό τη γαλήνη ή την ευτυχία που ονειρεύεται. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής, η ατομικότητα που πλέον κυριαρχεί και αποξένωση της μεγαλούπολης, τον βυθίζουν στην ατελείωτη θλίψη, σε μια απέραντη μοναξιά. Η ποίηση του επικεντρώνεται σε μια αέναη αναζήτηση ταυτότητας η οποία πηγάζει από τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου. Το ποιητικό εγώ έρχεται αντιμέτωπο με την υπαρξιακή αγωνία, τη μοναχικότητα και εν τέλει τη μελαγχολία. Αδυνατεί να βρει τη θέση του στη σύγχρονη κοινωνία, έχοντας πάντα, πρώτα και κύρια, να αντιπαλέψει τον εαυτό του.

Εκτός όμως από την κοινή - ως ένα βαθμό - στάση των τριών αυτών ποιητών απέναντι στην επέλαση του σύγχρονου κόσμου, αξίζει να σταθούμε και στο γεγονός πως διατηρούν κοινό ύφος στα ποιήματα τους. Λιτά εκφραστικά μέσα, απλό, καθημερινό λεξιλόγιο, απουσία λυρισμού, χαμηλόφωνος τόνος. Όλα τα παραπάνω φανερώνουν μια γενιά απογοητευμένη, αδικημένη, εγκλωβισμένη στη στενωπό της Ιστορίας. Τα σκληρά βιώματα της παιδικής ηλικίας συνοδεύουν την ενήλικη ζωή. Η απουσία της πράξης και η αδυναμία λήψης αποφάσεων καθόρισε αυτή τη γενιά, η οποία δεν είχε να διηγηθεί σκηνές ηρωισμού, ιδεολογικά όνειρα, πεδία μαχών. Προέταξε όμως την ευαισθησία της απέναντι στην βαρβαρότητα, παρέμεινε αμετακίνητη στις αρχές της. Παρ' ότι λοιπόν, ο θάνατος, η μελαγχολία και η μοναξιά κυριαρχούν, δεν συνοδεύονται από τη μεμψιμοιρία και τη μοιρολατρία.

Μιλώντας όμως για ποιητές διαφορετικών υποομάδων ή τάσεων, αξίζει να αναφερθούμε στην μεγαλύτερη κατά την άποψη μας διαφορά τους, στον τρόπο που η βιωμένη Ιστορία προσλαμβάνεται και ενσωματώνεται στην ποίηση τους. Στην περίπτωση του Μάρκου Μέσκου είναι ξεκάθαρο πως η ιστορική μνήμη παίζει σημαντικό ρόλο στο ποιητικό του σύμπαν. Αποδίδεται βέβαια αρκετά διαφορετικά

από τους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς καθώς ο Εδεσσαίος ποιητής δεν στέκεται σε τόσο μεγάλο βαθμό στο ιδεολογικό υπόβαθρο του Εμφυλίου. Εστιάζει κυρίως σε ένα αντιπολεμικό κλίμα, έχοντας σε πρώτο πλάνο τις φρικαλεότητες του πεδίου. Πιθανώς αυτό να σχετίζεται και με το γεγονός πως ο Μέσκος ήρθε αντιμέτωπος σε πολύ νεαρή ηλικία με τον πόλεμο, οπότε και το ψυχικό τραύμα να ήταν μεγαλύτερο. Αντίθετα οι Ασλάνογλου και Λάσκαρης αφήνουν εντελώς απ' έξω από την ποιητική τους αυτό το κομμάτι. Θα λέγαμε πως και στους δυο ποιητές το ιστορικό παρελθόν αποσιωπάται. Η σιωπή αυτή μπορεί να οφείλεται είτε στην παντελή αδιαφορία για τα γεγονότα, είτε στην πλήρη απουσία από τα κέντρα εξελίξεων, όπως στην περίπτωση του Λάσκαρη για παράδειγμα. Όπως και να έχει, οι ποιητές αυτοί εστιάζουν αποκλειστικά στα δικά τους βιώματα, μένοντας εγκλωβισμένοι στο προσωπικό τους δράμα.

3. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να εξετάσει θεματικά τρεις θεωρητικά ανόμοιους ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς με στόχο να εντοπίσει - αν υπάρχουν - κυρίαρχα κοινά στοιχεία μεταξύ των ποιητών, που να επιβεβαιώνουν την έννοια της γενιάς, αλλά και να διαπιστώσει κατά πόσο αυτοί εντάσσονται στις τρεις τάσεις που τους έχει κατατάξει ο Κώστας Γ. Παπαγεωργίου. Αρχικά θα πρέπει να τονίσουμε πως τέτοιου είδους ταξινομήσεις, αποτελούν εξ αρχής ένα ιδιαίτερος δύσκολο εγχείρημα, καθώς το έργο κάθε σημαντικού ποιητή είναι από τη φύση του πολύπλευρο. Είναι ευκόλως εννοούμενο λοιπόν πως ο ερευνητής που καλείται να δημιουργήσει υποομάδες πρέπει αφενός να έχει ένα σταθερό κριτήριο και αφετέρου να γνωρίζει σε βάθος τους ποιητές. Και αυτό γιατί μια τέτοια κατάταξη κατά τη γνώμη μας, είναι αναγκαίο να γίνεται με όρους απόκλισης και όχι σύγκλισης. Δηλαδή είναι πιο σημαντικό να εντοπίζει κανείς σε τι αποκλίνουν μεταξύ τους οι ποιητές, παρά σε τι συγκλίνουν.

Μια τέτοια περίπτωση είναι και ο Μάρκος Μέσκος. Ο Μέσκος διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με τους Νίκο-Αλέξη Ασλάνογλου και Χρίστο Λάσκαρη, όσον αφορά το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο. Ο τρόπος που η Ιστορία επηρεάζει την ποίηση του, αυτόματα τον ξεχωρίζει από τους άλλους δύο ποιητές. Παρ' όλα αυτά η απόσταση μέχρι να χαρακτηριστεί πολιτικοκοινωνικός ποιητής παραμένει μεγάλη. Ο Μέσκος σίγουρα δεν μπορεί να ταυτιστεί ή ηπιότερα να συγγενέψει με τους ποιητές της Ήττας της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Και αυτό δεν είναι μόνο ζήτημα ηλικιακό ή γενιάς, καθώς ο μόλις κατά τρία χρόνια μεγαλύτερος του Βύρων Λεοντάρης, θα μπορούσε με μεγάλη ευκολία να συμπεριληφθεί σ' αυτή την ομάδα. Αυτό που τον ξεχωρίζει είναι πως ο Εμφύλιος στην ποίηση του, ο οποίος δεν είναι και η κυρίαρχη θεματική του, εκφράζεται μέσω ενός αντιπολεμικού μηνύματος και όχι μέσω ενός θρήνου για την τελική έκβαση του. Έτσι θα λέγαμε πως ναι μεν ορθώς εντάσσεται σε μια διαφορετική ομάδα από τους άλλους δύο ποιητές, αλλά σε καμία περίπτωση δεν τον αντιπροσωπεύει ο όρος κοινωνικός ποιητής.

Εξετάζοντας τώρα τους Νίκο-Αλέξη Ασλάνογλου και Χρίστο Λάσκαρη, μας είναι δύσκολο να αντιληφθούμε τα στοιχεία αυτά που οδήγησαν τον Παπαγεωργίου να τους εντάξει σε δύο διαφορετικές ομάδες. Πρόκειται για ποιητές με πολλά κοινά

χαρακτηριστικά και μικρές αποκλίσεις. Και σ' αυτή μας την κρίση, δεν λαμβάνουμε υπόψιν μας το γεγονός πως και οι δύο συμπορεύτηκαν με το περιοδικό *Διαγώνιος* του Ντίνου Χριστιανόπουλου, αφού όταν ο Λάσκαρης προσχώρησε σ' αυτό, ήταν ήδη σε μια ανεπτυγμένη ποιητικά ηλικία και δε θα μπορούσε να επηρεαστεί. Η υπαρξιακή αγωνία και ο φόβος για τη φθορά και θάνατο βρίσκονται στο επίκεντρο της ποιητικής και των δύο. Από κοινού και το στοιχείο του ανεκπλήρωτου έρωτα και της απογοήτευσης. Ακόμη μοιάζουν αποκομμένοι από τον κοινωνικό περίγυρο, βρίσκονται περισσότερο κλεισμένοι στον εαυτό τους. Σε ένα από τα λίγα πράγματα που διαφοροποιούνται ίσως, είναι ο τρόπος που αλληλοεπιδρούν μέσα στο περιβάλλον. Ο Ασλάνογλου παρά τη μοναξιά του βρίσκει γοητεία στην πόλη και το αστικό τοπίο. Αντίθετα ο Λάσκαρης ασφυκτιά εντός του, βλέπει παντού γύρω του ένα νεκρό τοπίο. Παρ' όλα αυτά, κατά την άποψη μας αυτό από μόνο του δεν αρκεί για να τους εντάξουμε σε διαφορετικές τάσεις. Εξάλλου, και η διάκριση που κάνει ο Παπαγεωργίου δεν γίνεται με αυτό το κριτήριο. Συμπερασματικά θα λέγαμε πως τα κριτήρια των δύο εκ των τριών υποομάδων που προτείνονται, δεν είναι τόσο ξεκάθαρα και ευδιάκριτα, με αποτέλεσμα να μην επιβεβαιώνονται.

Αφήνοντας όμως στην άκρη τις επιμέρους ομάδες, έχει αξία να εστιάσουμε στο κατά πόσο έχει αφήσει η δεύτερη μεταπολεμική γενιά ένα γενικότερο αποτύπωμα στην ελληνική ποίηση, έχοντας βέβαια ως βάση τους ποιητές που εξετάσαμε. Αυτό που κυριαρχεί στους ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς κατά την άποψη μας είναι η προσπάθεια του ανθρώπου να επιβιώσει σωματικά και ψυχικά μέσα σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο. Στον Μέσκο για παράδειγμα βλέπουμε την αγωνιώδη προσπάθεια επανένωσης με τη φύση και τη δυσκαμψία απέναντι στο νέο τρόπο ζωής. Στον Ασλάνογλου, την μοναξιά του σύγχρονου κόσμου, ο οποίος περνάει πλέον στην εποχή της πλήρους αποξένωσης και ατομικότητας. Ενώ στον Λάσκαρη βλέπουμε να ξετυλίγεται μια διάκριση ανάμεσα στον παλιό και τον καινούργιο κόσμο. Τα παιδικά χρόνια της αθωότητας και της ευτυχίας στην επαρχία έρχονται σε αντιπαραβολή με το κενό της ύπαρξης και το θάνατο της μεγαλούπολης. Θα λέγαμε πως αυτή η γενιά μάχεται συνεχώς για να βρει ένα καταφύγιο. Μάχεται σε ένα περιβάλλον βαλλόμενο, σε ένα γήπεδο που βρέχεται και τη στεγάζει.

Βιβλιογραφία

- «‘Εγώ δεν πήγα στην ποίηση ομαλά...’», συν στον Δημήτρη Κανελλόπουλο, περ. *Οροπέδιο*, τχ. 2, 59-64
- «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου: “...γράφω ποίηση για να καταγράψω ό,τι αντιστρατεύεται και κατατρίβει τη ζωή μας”», συν. στη Μαρία Τρουπάκη, περ. *Διαβάζω*, τχ. 118, 68-72
- «Οι ποιητές είναι πουλιά που πετούν», συν. στους Θανάση Λάλα και Λάμπη Ταγματάρχη, περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 77-78, 89-94
- Αντωνίου Δ. Αντώνης, «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου. Ύστατη ωδή σ’ έναν πρόωρα χαμένο Πρίγκιπα», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 90-91-92, 99-104
- Αρσενίου Ελισάβετ, *Νοσταλγοί και Πλαστοурγοί. Έντυπα, κείμενα και κινήματα στη μεταπολεμική λογοτεχνία*, Αθήνα, Τυπωθύτω, 2003
- Ασλάνογλου Νίκος-Αλέξης, *Ο δύσκολος θάνατος*, Αθήνα, Νεφέλη, 2007
- Ασλάνογλου Νίκος-Αλέξης, *Ωδές στον Πρίγκιπα*, Αθήνα, Ύψιλον, 1991
- Βογιατζόγλου Αθηνά, «Η “ποίηση δωματίου” του Χρίστου Λάσκαρη», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 1812, 1105-1131
- Γεωργιάδου Αγάθη, «Όταν ο θάνατος ανθίζει: Σχόλιο στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3177-3182
- Γούτας Παναγιώτης, «Η ποίηση των ερειπίων – Η περίπτωση του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 77-78, 22-29
- Δανέζης Γιώργος, «Το κύκνειο άσμα του Μάρκου Μέσκου», περ. *the books’ journal*, τχ. 95, 70-72
- Ευαγγέλου Α., Αράγης Γ., *Δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά (1950-2012). Ανθολογία*, Gutenberg, Αθήνα 2017
- Κακναβάτος Έκτωρ, *Ποιήματα 1978 – 1987*, τομ. Β’, Αθήνα, Άγρα, 1990
- Κόρφης Τάσος, «Μουσική εξομολόγηση (Ματιές στη ζωή και την ποίηση του Αλέξη Ασλάνογλου)», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 65, 46-52
- Κουτσούνης Στάθης, «Χρίστος Λάσκαρης, ο μελαγχολικός φωτογράφος του γκρίζου» στο *Πρακτικά Εικοστού Ένατου Συμποσίου Ποίησης. Το Μοντέρνο στην Ποίηση*, επιμ. Ξένη Σκαρτσή, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2010, 43-46
- Κωστίου Κατερίνα, «Η ποιητική του καθημερινού και εφήμερου στην ποίηση του Χρίστου Λάσκαρη», περ. *Πόρφυρας*, τχ. 129, 388-392

- Λάζαρης Νίκος, «Για την ποίηση του Χρίστου Λάσκαρη», περ. *Πλανόδιον*, τχ. 22, 30-35
- Λάζαρης Νίκος, «Ένας υπερτιμημένος ποιητής;», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 1746, 1113-1117
- Λάσκαρης Χρίστος, *Ποιήματα*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2004
- Λάσκαρης Χρίστος, *Ποιήματα*, Αθήνα, Μπιλιέτο, 1995
- Λυμπερέας Μιχάλης, «Ν.Α. Ασλάνογλου ο μεγάλος θεωρητικός της μοναξιάς», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 90-91-92, 113-117
- Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, «Η άγρια μοναξιά του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου», περ. *Το Τραμ*, τχ. 1, 115-124
- Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, «Μάρκος Μέσκος. Πλήρης από σκοτωμένα πουλιά», στο *Πρακτικά εικοστού δεύτερου συμποσίου Ποίησης. Τα ποιήματα που αγαπήσαμε*, επιμ. Σκαρτσής Σ. Λ., Σκαρτσή Ξ., Πάτρα, Περί Τεχνών, 2004, 180-188
- Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, *Ένα πουλί στην άσφαλο. Ποίηση και ποιητική του Νίκου Αλέξη Ασλάνογλου*, Αθήνα, Μελάι, 2013
- Μαρκόπουλος Ε. Θανάσης, *Ματιές ενόλω*, Αθήνα, Σοκόλης, 2003
- Μαρωνίτης Δ.Ν., *Ποιητική και πολιτική ηθική. Πρώτη μεταπολεμική γενιά. Αλεξάνδρου-Αναγνωστάκης-Πατρίκιος*, Αθήνα, Κέδρος, 1995
- Μέντη Δώρα, *Μεταπολεμική πολιτική ποίηση. Ιδεολογία και ποιητική*, Αθήνα, Κέδρος, 1995
- Μερακλής Μ.Γ., «Μάρκος Μέσκος: Μια συνολική ανάγνωση», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3270-3274
- Μέσκος Μάρκος, *Άλφα βήτα*, Αθήνα, Κίχλη, 2015
- Μέσκος Μάρκος, *Όνειρα στον Άδη*, Αθήνα, Το Ροδακίό, 2018
- Μέσκος Μάρκος, *Ποιήματα Μαύρο Δάσος I*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2011
- Μέσκος Μάρκος, *Ποιήματα Μαύρο Δάσος II*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2011
- Μέσκος Μάρκος, *Στην όχθη του Παραδείσου*, Αθήνα, Το Ροδακίό, 2016
- Μέσκος Μάρκος, *Συνηγορία Ποίησης*, Αθήνα, Κίχλη, 2015
- Μπαρτσιδής Μιχάλης, «Ο κοινωνικός λυρισμός στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», στο *Μέσκος Μάρκος, Πολύεδρον, προσεγγίσεις του ποιήματος*, επιμ. Κώστας Ριζάκης, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2014, 101-112

- Ναούμ Ιωάννα, «Η ποίηση του Μάρκου Μέσκου: το θρόισμα της γλώσσας ενός μεθόριου τόπου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 88-95
- Νιάρχος Θ. Θανάσης, «Μάρκος Μέσκος: "Διαλογή", Μουσικός Αύγουστος 1981», περ. *Η Λέξη*, τχ. 10, 811-812
- *Ο έγκλειστος της ερημιάς. Ο ποιητής Νίκος Αλέξης Ασλάνογλου*, επιμ. Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2018
- Οικονομοπούλου Βάσω, «Το εδεμικό τοπίο της γενέθλιας πόλης ως "portum salutis" στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 101-107
- Παπαγεωργίου Κώστας Γ., «Εισαγωγή. Η λογοτεχνική δεκαετία του 1960», στον τ. *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία – Γραμματολογία*, επιμ. Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Σοκόλης, Αθήνα 2002, 11-104
- Παυλέας Σαράντος, «Μάρκου Μέσκου: "Πριν από το θάνατο". Ποιήματα», περ. *Νέα Πορεία*, τχ. 44, 349-350
- Πετρόπουλος Γιώργος, «Ο ερωτικός Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου», περ. *Οδός Πανός*, τχ. 90-91-92, 108-110
- Πολίτη Λίνου, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2015
- Πολίτου Μαρία, «Από τα μονοπάτια της μνήμης στη γενέθλια γη του Μάρκου Μέσκου», στο *Μικρόν εγκόλπιον για τον ποιητή Μάρκο Μέσκο*, επιμ. Ριζάκης Κ.Θ., Αθήνα, Εκδόσεις του Φοίνικα, 2018, 153-168
- Πορφύρης Τάσος, «Μάρκος Μέσκος», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3283-3291
- Πυλαρινός Θεοδόσης, «Τόποι, τοπία και ουτοπία: η αδιάσπαστη ενότητα του χωροχρόνου στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Πάροδος*, τχ. 28, 3294-3301
- Σαββίδης Γ.Π., «Το στίγμα της πρώτης μεταπολεμικής ποιητικής Γενιάς», στο *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία. Γραμματολογία*, επιμ. Αλέξανδρος Αργυρίου, τομ. Ε', Αθήνα, Σοκόλη, 2000
- Σινόπουλος Τάκης, «Ν.Α. Ασλάνογλου: "Ο θάνατος του Μύρωνα"», περ. *Κριτική*, τχ.7-8, 76-78
- Φραντζή Άντεια, «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου: Η κριτική υποδοχή του έργου του» στο *"Η ποίηση της Θεσσαλονίκης στον 20ο αιώνα": Συνέδριο αφιερωμένο στον Γ.Θ. Βαφόπουλο*, επιμ. Σφυρίδης Π., Θεσσαλονίκη, Δήμος Θεσσαλονίκης, 2003, 197-208

- Φωτεινός Θ. Κώστας, «Μάρκος Μέσκος: Οι σταθερές μιας ποίησης», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 135-137
- Χατζηβασιλείου Βαγγέλης, «Μάρκος Μέσκος» στο *Η Ελληνική ποίηση: Ανθολογία - Γραμματολογία*, τόμος ΣΤ', επιμ. Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Αθήνα, Σοκόλη, 2002, 308-323
- Χριστιανόπουλος Ντίνος, «Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου», περ. *Διαγώνιος*, τχ. 2, 99-101
- Χριστιανόπουλος Ντίνος, *Ποιήματα*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Διαγωνίου, 1985
- Ψάχου Μαρία, «Ποιος θα μπλοκάρει τις νοσταλγίες; Η ελεγεία της μνήμης στην ποίηση του Μάρκου Μέσκου», περ. *Εμβόλιμον*, τχ. 67-68, 2013, 139-143